

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

**BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA
MƏRKƏZİ**

**“AZƏRBAYCANDA KOMMERSİYA BANKLARININ AKTİV
ƏMƏLİYYATLARININ İDARƏ OLUNMASI MƏSƏLƏLƏRİ”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Çərkəzova Fatimə Ümüd qızı

BAKİ – 2021

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA
MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fəriz Saleh oğlu

_____ **imza**

“ ____ ” _____ **2021-ci il**

“AZƏRBAYCANDA KOMMERSİYA BANKLARININ AKTİV
ƏMƏLİYYATLARININ İDARƏ OLUNMASI MƏSƏLƏLƏRİ”

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060403 - Maliyyə

İxtisaslaşma: Maliyyə nəzarəti və audit

Qrup: 604

Magistrant:

Çərkəzova Fətimə Ümüd qızı

_____ **imza**

Elmi rəhbər: i.e.n. Rəfiyev Aydın

Ağaəli oğlu

_____ **imza**

Proqram rəhbəri:

i.ü.f.d. Vəliyev Cəbrayıl Xəlil oğlu

_____ **imza**

Kafedra müdiri:

i.e.d., prof. Kəlbəyev Yaşar Atakişi oğlu

_____ **imza**

BAKİ – 2021

Elm andı

Mən Çerkəzova Fatimə Ümüd qızı and içirəm ki, “Azərbaycanda kommersiya banklarının aktiv əməliyyatlarının idarə olunması məsələləri” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazmışam.

AZƏRBAYCANDA KOMMERSİYA BANKLARININ AKTİV ƏMƏLİYYATLARININ İDARƏ OLUNMASI MƏSƏLƏLƏRİ

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktualığı: Müasir iqtisadi inkişaf dövründə aktiv əməliyyatların keyfiyyətli idarəedilməsi kommersiya banklarının inkişafına və təkamülünə təsir edən amillərdəndir. Banklar üçün aktivlərin həcmi ən vacib faktorlardan hesab edilir

Tədqiqatın məqsədi: kommersiya banklarının yerinə yetirmiş olduğu əməliyyatların bank fəaliyyətinə və iqtisadiyyatın irəliləyişinə olan təsirlərini göstərmək, kommersiya banklarının yerinə yetirdiyi əməliyyatların təkmilləşdirilməsi, aktiv olan əməliyyatların əlverişli formada idarə edilməsinə görə düzgün bank siyasətinin yeridilməsi və bankların əməliyyatlarının təhlili və qiymətləndirilməsi

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: Tədqiqatlar induksiya-deduksiya və analiz-sintez metodlarından istifadə edərək analiz edilmişdir. Statistik-qrafik təhlil, İnduksiya-deduksiya, sintez, GAP analiz metodları. Statistik təhlillərində müqayisəli analiz, sintez, müşahidə, təsvir, ölçmə, təcrübə və qrafik tədqiqat metodları

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqat işinin informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının, Kommersiya Banklarının, İqtisadiyyat Nazirliyinin, Maliyyə Nazirliyinin, Dövlət Statistika Komitəsinin, statistik məlumatları, maliyyə hesabatları və icmalları və s.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Covid 19 epidemiyası səbəbiylə müəssisələrdə Praktiki analizin aparılmasına məhdudiyyətlər var.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri:

* Bankların aktiv fəaliyyətinin əsas xüsusiyyətləri və istiqamətləri araşdırılır.

* Azərbaycanda kommersiya banklarının Aktiv əməliyyatlarının cari vəziyyətinin tədqiqi və təhlili aparılmışdır.

* Kommersiya banklarının Aktiv əməliyyatlarının təkmilləşdirilməsi üzrə təkliflər verilmiş, yerli banklarda xarici təcrübənin tətbiqi öyrənilmişdir.

Əldə olunmuş nəticələrin, təqdim olunan təklif və tövsiyələrin istifadəsi Azərbaycan Respublikasında bank sisteminin dinamik və səmərəli inkişafına mühüm təsir göstərəcəkdir.

Açar sözlər: kommersiya, bank, idarə, aktiv, kredit

ISSUES OF MANAGEMENT OF ACTIVE OPERATIONS OF COMMERCIAL BANKS IN AZERBAIJAN

SUMMARY

Relevance of the research: In the modern era of economic development, the quality management of active operations is one of the factors influencing the development and evolution of commercial banks. The volume of assets is one of the most important factors for banks

The purpose of the study: to show the impact of operations performed by commercial banks on banking and economic development, to improve the operations of commercial banks, to implement sound banking policy for the effective management of active operations and to analyze and evaluate bank operations

Research methods used: Induction-deduction and analysis-synthesis methods. Comparative analysis, synthesis, observation, description, measurement, experimental and graphical research methods in statistical analysis

Research database: Central Bank of the Republic of Azerbaijan, Commercial Banks, the Ministry of Economy, statistical data, financial statements and reviews, etc.

Limitations of the study: Due to the Covid 19 epidemic, there are limitations to conducting practical analysis in enterprises.

Scientific novelty and practical results of the research:

* The main features and directions of the active activity of banks are investigated.

* Research and analysis of the current state of active operations of commercial banks in Azerbaijan was conducted.

* Suggestions were made to improve the active operations of commercial banks, the application of foreign experience in local banks was studied.

The use of the obtained results, submitted proposals and recommendations will have a significant impact on the dynamic and efficient development of the banking system in the Republic of Azerbaijan.

Keywords: commercial, banking, management, asset, credit

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

AR	Azərbaycan Respublikası
ÜDM	Ümumi Daxili Məhsul
FDA	Faizə Həssas Aktivlər
FDP	Faizə Həssas Öhdəliklər
PTA	Portfel Nəzəriyyəsi

M Ü N D Ə R İ C A T

GİRİŞ.....	8
I FƏSİL. KOMMERSİYA BANKLARININ AKTİV ƏMƏLİYYATLARININ NƏZƏRİ KONSEPSİYASI.....	11
1.1. Aktiv əməliyyatların mahiyyəti, təsnifləşdirilməsi və formalaşması prinsipləri.....	11
1.2. Aktivlərin idarə edilməsi üzrə bankın siyasəti.....	15
1.3. Bank aktivlərinin idarə edilməsinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi metodları.....	23
II FƏSİL. KOMMERSİYA BANKLARININ AKTİV ƏMƏLİYYATLARININ TƏHLİLİ VƏ ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	33
2.1. Kreditləşmə aktiv əməliyyatlarının əsas forması kimi.....	33
2.2. Bankların aktiv əməliyyatlarının səmərəliyinin qiymətləndirilməsi...	44
III FƏSİL. AZƏRBAYCANDA KOMMERSİYA BANKLARIN AKTİV ƏMƏLİYYATLARININ İNKİŞAFININ ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ.....	54
3.1. Aktiv əməliyyatlarının inkişaf perspektivləri.....	54
3.2. Banklarda aktiv əməliyyatlarının idarəedilməsi mexanizmin təkmilləşdirilməsi.....	64
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	69
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	72
Sxemlərin siyahısı.....	76
Qrafiklərin siyahısı.....	76
Cədvəllərin siyahısı.....	76

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Kommersiya bankları iqtisadi və sosial sahələrdə aktiv əməliyyatlar həyata keçirərək pulsuz xidmətlər göstərirlər. Bankların aktiv əməliyyatları ölkənin inkişafına birbaşa və dolayı təsir göstərir. Ona görə də bu mövzu aktual olaraq qalır və bu gün. Məsələnin aktuallığı da aktiv əməliyyatların inkişafından irəli gəlir. Beləliklə, fond bazarının genişləndirilməsi, ölkəyə investisiyaların artırılması, ipoteka kreditlərinin verilməsi bankların fəal fəaliyyətini genişləndirib. Sürətli iqtisadi inkişaf fonunda hər zaman bank vəsaitləri lazımdır. Ona görə də, bu mövzu hələ uzun müddət aktual olaraq qalacaq.

Müasir iqtisadi inkişaf dövründə aktiv əməliyyatların keyfiyyətli idarəedilməsi kommersiya banklarının inkişafına və təkamülünə təsir edən amillərdəndir. Banklar üçün aktivlərin həcmi ən vacib faktorlardan hesab edilir.

Banklar maliyyə quruluşun və maliyyə bazarlarında baş verə biləcək risk ehtimallarına qarşı kreditlərin keyfiyyətini və buna görə də, aktivlərinin yüksək keyfiyyətini qoruyub saxlamalıdırlar. Bank sektorunun ən vacib risklərindən biri hesab olan kredit riskinin qarşısının alınması üçün maliyyə strukturunun sabit saxlanması və gücləndirilməsi olduqca aktualdır.

Aktiv əməliyyatlara nəzər saldıqda isə bankların gəlir əldə etməsi və bank əməliyyatlarının aparılması üçün əlverişli şərait yaratmaq məqsədi ilə kommersiya bankların ehtiyatlarını və öz fondlarını yerləşdirərək apardığı əməliyyatlar təkmilləşdirilməlidir. Tədqiqat işində əsas qeyd edilən faktorlar aktiv əməliyyatların mahiyyəti, formaları, idarəedilməsi, bank və iqtisadi sektorda necə bir əhəmiyyətə malik olması, xüsusi ilə ona daxil edilən kredit əməliyyatlarında həyata keçirilən kredit qoyuluşlarının aparılmasının əsas rolu, aktiv əməliyyatlarda meydana çıxan biləcək risk dərəcələrinin xüsusiyyətini və o cümlədən, bank əməliyyatlarının səmərəli idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi prioritetləri olduqca aktuallaşdırır.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: “Banklar və bank fəaliyyəti barəsində” AR-nin Qanunu, sərəncamları, normativ sənədləri və ya digər bank hesabatları, respublikamızın iqtisadçı alimlərinin i.e.d professorlar E.M.Sadiqov, D.A.Bağirov, Ş.Ə.Abdullayev, R.V.Əsgərova, A.E.Kərimov, M.M.Bağirov və başqalarının, habelə rus və yaxud digər xarici dövlətlərin alimlərinin əsərlərindən istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Araşdırmanın əsas məqsədi kommersion banklarının yerinə yetirmiş olduğu əməliyyatların bank fəaliyyətinə və iqtisadiyyatın irəliləyişinə olan təsirlərini göstərmək, kommersion banklarının yerinə yetirdiyi əməliyyatların təkmilləşdirilməsi, aktiv olan əməliyyatların əlverişli formada idarə edilməsinə görə düzgün bank siyasətinin yeridilməsi və bankların əməliyyatlarının təhlili və qiymətləndirilməsindən ibarətdir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: tədqiqat obyektı banklar tərəfindən həyata keçirilən aktiv əməliyyatlardır və mövzu aktivlərin təhlili, qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi prosesinin öyrənilməsidir.

Tədqiqat metodları: Tədqiqatlar induksiya-deduksiya və analiz-sintez metodlarından istifadə edərək analiz edilmişdir. Analiz metodunda kommersion banklarındakı kredit əməliyyatları bir mövzu olaraq tamamilə bir başlıq altında götürülür və növbəti mərhələdə Altyazılara bölünür və ayrıca təhlil olunur. Növbəti mərhələdə sintez metodu ilə bu Altyazılar iqtisadi nəzəriyyələrə əsaslanan bir sistemdə toplandı. İndüksiyon metodu ilə araşdırıldıqda, kommersion banklarındakı kredit əməliyyatları, iqtisadi faktlar ümumiləşdirilir və vahid formada sistemləşdirilir. Çıkarma metodu ilə toplanan məlumatlar əsasında nəticələr, prinsiplər, başqa sözlə praktik fəaliyyətlə bağlı bir çox tövsiyələr verilmişdir. Nəticələrin qiymətləndirilməsində, həmçinin kommersion banklarının iqtisadi və statistik təhlillərində müqayisəli analiz, sintez, müşahidə, təsvir, ölçmə, təcrübə və qrafik tədqiqat metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqat işinin informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının, Kommersion Banklarının, İqtisadiyyat

Nazirliyinin, Maliyyə Nazirliyinin, Dövlət Statistika Komitəsinin, statistik məlumatları, maliyyə hesabatları və icmaları təşkil etmişdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Covid 19 epidemiyası səbəbiylə müəssisələrdə Praktiki analizin aparılmasına məhdudiyyətlər var.

Tədqiqatların elmi yeniliyi: kommertiya bankının Aktiv əməliyyatlarının təhlili sahəsində aparılan tədqiqatlar nəticəsində iqtisadiyyatda mövcud problemlərin aradan qaldırılması üçün elmi-praktiki tədqiqatlar aparılmış və Elmi İnnovasiyalar aparılmışdır:

1) bankların aktiv fəaliyyətinin əsas xüsusiyyətləri və istiqamətləri araşdırılır.

2) Azərbaycanda kommertiya banklarının aktiv fəaliyyətinin cari vəziyyəti araşdırılmış və təhlil edilmişdir.

3) kommertiya banklarının Aktiv əməliyyatlarının təkmilləşdirilməsi üzrə təkliflər verilmiş, yerli banklarda xarici təcrübənin tətbiqi öyrənilmişdir.

Tədqiqatların praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, onların əsas müddəalarından, nəticələrindən, təklif və tövsiyələrindən istifadə edilməsi Azərbaycan Respublikasında bank sisteminin dinamik və səmərəli inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərəcəkdir.

I FƏSİL. KOMMERSİYA BANKLARININ AKTİV ƏMƏLİYYATLARININ NƏZƏRİ KONSEPSİYASI

1.1. Aktiv əməliyyatların mahiyyəti, təsnifləşdirilməsi və formalaşması prinsipləri

Kommersiya bankçılığının fəal əməliyyatlarından danışanda, hamıya məlumdur ki, gəlir əldə etmək üçün kommersiya bankı kommersiya bankçılığı tərəfindən kreditlər şəklində cəlb edilmiş öz vəsaitindən və ya vəsaitindən istifadə edir. Bu əməliyyatlarda kommersiya bankçılığı öz müştərilərini kreditləşdirir və müəyyən müddət keçdikdən sonra faizləri ödəyir. Aktiv əməliyyatlar aparılarkən kommersiya bankları yığdığı vəsaitləri ehtiyacı olanlar arasında bölüşdürür və kreditor qismində çıxış edirlər. Hər hansı bir bankda olduğu kimi, kommersiya bankının da əsas məqsədi gəlir əldə etməkdir və kommersiya bankları mənfəət əldə etmək üçün bu əməliyyatlardan istifadə edirlər. (Масленченков Ю.С., 2019: с.190).

Kommersiya banklarında aktiv əməliyyatlarını 4 növə ayırmaq olar:

- kredit əməliyyatları (və ya ssuda);
- qiymətli kağızlara investisiyalar;
- kassa əməliyyatları;
- digər aktivlər;

Bir neçə müəllif aktiv əməliyyatların təsnifatına münasibət bildirmişdir.

Müəlliflər: V.İ.Bukato və Y.İ.Lvov öz "Aktivnıe operatsii kommerçeskix bankov" (Moskva - 2007) əsərlərində, aktiv əməliyyatları aşağıdakı formada bölürlər.

- * bankın kredit portfelini formalaşdıran kredit əməliyyatları;
- * investisiya portfelinin formalaşdırılması üçün əsas təşkil edən investisiyalar;
- * bankın öz müştərilərinə təqdim etdiyi əsas xidmət növləri olan nağd və hesablaşmalar üzrə əməliyyatlar;

* Bütün bank əməliyyatlarının uğurlu həllini təmin edən müvafiq infrastrukturun yaradılması ilə bağlı digər fəal əməliyyatlar.

Digər müalliflərə nəzər yetirsək V.İ.Bukato və Y.İ.Lvovdan fərqli olaraq, Lavruşin "Denqi, kredit i banki" (Moskva-2008) əsərində aktiv əməliyyatların daha geniş şəkildə təsnifatını vermişdir:

- Borc əməliyyatları öz gəlirlərinin böyük hissəsini banklara gətirir * makroiqtisadi səviyyədə bu əməliyyatların mahiyyəti ondan ibarətdir ki, banklar müvəqqəti səmərəsiz vəsaitləri əmək və xərclərin dövrüyyəsinə çevirir ki, bu da istehsal prosesini stimullaşdırır;

- * qiymətli kağızlara bank resurslarına investisiya qoymaqla və ya birgə iqtisadi fəaliyyət hüququ əldə etməklə investisiya əməliyyatları zamanı investor kimi çıxış edir;

- * depozit əməliyyatları, bankların aktiv depozit əməliyyatlarının müəyyən edilməsi Mərkəzi Bankın (müxbir və ehtiyat hesabları) və digər kommertiya banklarının hesablarında vəsaitlərin yerləşdirilməsi yolu ilə cari və uzunmüddətli ehtiyatların yaradılması;

Mənim fikrimcə, bu barədə V.T.Bukato və Y.İ.Lvov fikirlərinə əsaslanır, çünki onlar kredit əməliyyatları, pul vəsaitləri, Aktiv əməliyyatlara investisiyalar daxildir və bu əməliyyatlar aktiv əməliyyatların ən geniş yayılmış növlərindən biridir. (Камышанов П.И., 2016: с.720).

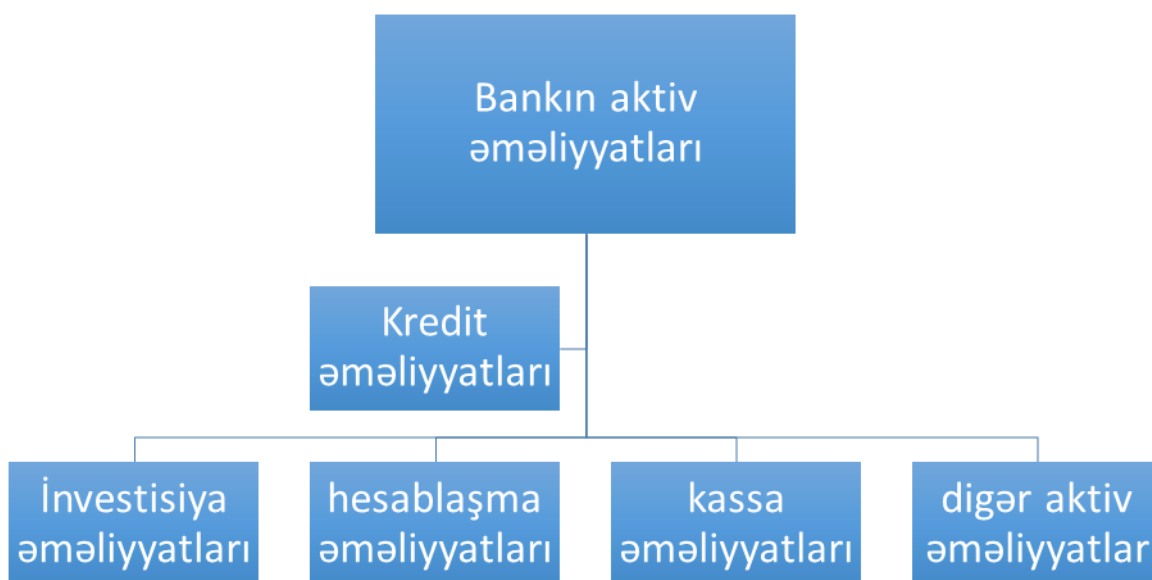
Aktiv əməliyyatlar zamanı mənfəət əldə etmək üçün kommertiya bankları ehtiyacı olanlara kredit və ya digər formalar verir. Ticarət banklarının gəlirləri aktiv əməliyyatlar hesabına formalaşır və bu gəlirlər kommertiya banklarının balansının aktivlərinə daxil edilir. Ticarət bankları, ehtiyac sahibi olanlar arasında bir kredit verdikdə borc verən rolunu oynayırlar. Kommertiya bankları həmişə əlavə mənfəət üçün işləyir və qazancın təxminən 70% -i aktiv əməliyyatların payına düşür. Kommertiya bankı nə qədər aktivə sahibdirsə, əməliyyat həcmi də bir o qədər artır. Kommertiya banklarının özləri, uzunmüddətli aktivlərə, kommertiya bankları vasitəsi ilə hesaba qoyulan və ya

köçürülmüş aktivlərə və nəhayət, yüksək likvidliyə malik olan aktivlərə bölünürlər. Hər bir Ticarət Bankının aktivləri banka yatırılan vəsaitdən asılıdır. Bu deməkdir:

- Depozitlər
- Hesaba alınmış vekseller
- Bank tərəfindən verilən kreditlər

Depozitlər, aktivin yerləşdirildiyi varlıqlardan biridir və bu kartlar kommersion bankları tərəfindən yerləşdirilir. Bu sertifikat kommersion bankları tərəfindən maliyyə və sənaye qrupunda, kredit təşkilatlarında, Mərkəzi Bank tərəfindən yerləşdirilir. Debitor borcları hesabları, kommersion bankları tərəfindən qoyulan başqa bir vəsait qrupunu təşkil edir (Limitovskiy MA, 2018: s.127). Qrupun diqqət mərkəzində olan odur ki, DQİ-nin aktivləri bazar iqtisadiyyatı dəyişdirildikdə baş verən xüsusi bir kreditləşdirmə formasının tətbiqi səbəbindən yüksək risklərlə əlaqələndirilir.

Sxem 1: Aktiv əməliyyatların formaları

Mənbə: Некрасов И.И, 2018, Методика оценка эффективности коммерческих банков на региональном уровне s.101

Kommersion banklarının uğurlu aktiv əməliyyatları bir sıra amillərə təsir göstərir ki, onlardan biri bankın likvidliyinə təsir göstərir. Bu halda, banklar

likvidliyin düşməməsi üçün sabit likvidliyin saxlanması üçün aktiv əməliyyatlardan səmərəli istifadə etməlidirlər. Likvidliyi azaltmamaq üçün kommərsiya bankları bilirlər ki, aktiv əməliyyatların səmərəli istifadəsi onların düzgün yerləşdirilməsindən asılıdır. Eyni zamanda, banklar aktivlərin yerləşdirilməsi zamanı bir sıra nüansları nəzərə almalıdırlar, yəni ümumi məbləğin və vaxtında qaytarılmanın banka faydalı olmasını təhlil etməli, izləməlidirlər. Aktivlər yerləşdirilərkən kommərsiya bankları aktivləri aktivlərlə bağlı risk səviyyəsini nəzərə almaqla yerləşdirməlidir (Qamışanov P. İ., 2016: S. 720). Risk səviyyəsi qeyd etdiyim bir sıra amillərdən asılıdır və kommərsiya bankları üçün bu amilləri nəzərə almaq vacibdir. Ölkədə hesablaşma sisteminin vəziyyəti, iqtisadiyyatın real sektorunun vəziyyəti, ölkədəki maliyyə vəziyyəti, bankın aktivlərinin yerləşdirildiyi fiziki və Hüquqi şəxslərin vəziyyəti, vəsaitlərin yerləşdirilməsi, ölkədə kredit portfelinin keyfiyyəti və strukturu və nəhayət, keyfiyyət, maliyyə təhlili kimi strategiyalar. söylə. Aktiv əməliyyatlar və iqtisadi böhranların kredit riskləri zamanı defolt kommərsiya bankları üçün ciddi problemlər yaradır. Buna görə də, aktivlərin yerləşdirilməsi zamanı kommərsiya bankları gələcəkdə belə problemlərin qarşısını almaq üçün borcalanın maliyyə vəziyyətini və ödəmə qabiliyyətini diqqətlə araşdırmalı və araşdırmalıdırlar. Beləliklə, əgər kommərsiya banklarında aktivlərlə bağlı risklər yüksəkdirsə, aktivlərin transformasiyası zamanı itkilər ehtimalı da yüksəkdir.

Əksər kommərsiya bankları aktivlərini idarə etmək üçün Pul Fondu metrikindən istifadə edirlər. Buradan belə çıxır ki, kommərsiya bankları öz vəsaitlərini toplayaraq həmin dövrdə yaranan ehtiyacları ödəmək üçün istifadə edirlər. Bu vəziyyətdə, mənbələrin əldə edilməsi mənbələri ilə yerləşdirilməsi arasındakı əlaqə pozulur ki, bu da bankın ödəmə qabiliyyətinə və likvidliyinə mənfi təsir göstərir. Bu səbəblərdən bəzi kommərsiya bankları aktivlərini ayırmaq üçün Təhsil Mənbələrindəki vəsaitlərin yerləşdirilməsindən istifadə edirlər.

Aktivlərin bölüşdürülməsi metodu mənbələrin birbaşa investisiya ilə əlaqəli olmasını tələb edir. Bu metod bankın ödəmə qabiliyyətində və bankın likvidliyində bir artım təmin edir. Bu metodun da çatışmazlıqları var. Ən əsası, bu bankı resursları manevr etmək qabiliyyətindən məhrum edir və bu da bəzən kommersiya banklarının əlavə gəlir əldə etməsinə mane olur (Zhukova. E. F, 2018: K. 19). Bir nümunə budur ki, kommersiya bankları kredit qoyuluşundan yararlana və tələb olunan qiymətli kağızları almaq üçün istifadə edə bilər, lakin bu metod onu blokladığı üçün bank fürsətdən istifadə edə bilmir.

Bəzi kommersiya bankları fəaliyyətlərində elmi idarəetmə metodunu tətbiq edirlər. Özü də bu metod həm də iqtisadi-riyazi metoddur. Bu metodla banklar riyazi düsturlardan istifadə edərək vəsaitlərinin yerləşdirilmə istiqamətini müəyyənləşdirirlər. Bank resurslarının idarə olunması mürəkkəb və çoxşaxəlidir. Bank resurslarını idarə etmək üçün yalnız aktiv əməliyyatları təhlil etmək deyil, həm də kommersiya banklarının fəaliyyət göstərdiyi ölkədə ümumiyyətlə iqtisadiyyatın vəziyyətini təhlil etmək lazımdır.

1.2. Aktivlərin idarə edilməsi üzrə bankın siyasət

Bankın aktiv rəhbərliyinin əsas məqsədi, ən yüksək mənfəət əldə etmək üçün bankın öz və borc vəsaitlərinin ən təsirli yerləşdirilməsi və istifadəsidir.

Aktiv idarəetməsində bank menecmentinin əsas prinsiplərinə aşağıdakılar daxildir:

- aktiv gəlirliliyinin idarə edilməsi;
- aktiv əməliyyatların şaxələndirilməsi;
- rəşional aktiv strukturunun qorunması;
- risk təhlili və ehtiyatların yaradılması.

Aktivlərin keyfiyyəti, kommersiya bankının əsas məqsədinə - gəlirli və dayanıqlı fəaliyyətinə nail olmağa töhfə verdikləri dərəcədir. Bankın aktivlərinin keyfiyyətini müəyyən edən amillər bunlardır:

- aktivlərin qaytarılması;

- aktivlərin strukturunun ödəmə müddətinə görə öhdəliklərin strukturuna uyğunluğu;

- aktivlərin likvidliyi;
- aktiv əməliyyatların şaxələndirilməsi;
- riskli və aşağı aktivlərin həcmi və nisbəti.

Hal hazırda bank praktikasında *aktivlərin idarə edilməsinin* üç əsas *metodu* istifadə olunur :

- ümumi paylama metodu və ya ümumi fond;
- aktivlərin bölüşdürülməsi və ya fondların çevrilməsi üsulu;
- aktivlərin idarə edilməsinin elmi metodu.

Vəsaitlərin ümumi bölüşdürülməsi metodu (fondların ümumi fondu) bankın bütün borc vəsaitlərinin vahid fond kimi qəbul edilməsidir, yəni. Bank resurslarının ümumi miqdarı (Белоглазовой Г., 2017: с.400). Bu fondan vəsait aşağıdakı qaydada paylanır:

1) ilkin ehtiyatlar doldurulur (nağd pul və Rusiya Bankındakı müxbir hesabı);

2) ikinci ehtiyatlar qısamüddətli yüksək likvidli qiymətli kağızlardan formalaşır (bu yanaşma ilə təkrar ehtiyatlar bank üçün likvidliyin təmin edilməsinin əsas vasitədir);

3) fondun vəsaitləri kreditlər üçün bütün məqbul müraciətlərin maliyyələşdirilməsində istifadə olunur və kredit portfelini likvidlik təmin edən vasitə hesab edilmir;

4) bütün kredit müraciətləri təmin edildikdən sonra, qalan vəsaitlər gəlir mənbəyi olan zəncirvari qiymətli kağızların, ilk növbədə dövlət qiymətli kağızlarının alınmasına yönəldilir və əlavə olaraq ödəmə müddəti yaxınlaşdıqda ikincil ehtiyatları da artırırırlar.

Vəsaitlərin ümumi paylanması metodunun tətbiqi bir neçə mənfi cəhətə malikdir. Birincisi, gələcəkdə bankın maliyyə sabitliyinə mənfi təsir göstərəcək, lazımi gəlirlilik səviyyəsini təmin etməyən yüksək likvidli fondların maksimuma

çatdırılmasına yönəlmişdir. İkincisi, müxtəlif növ depozitlərin ödəmə müddəti nəzərə alınır: tələb olunan depozitlər hesablaşmalar üçün nəzərdə tutulur, əmanətlər və müddətli depozitlər gəlir əldə etmək və müəyyən saxlama müddətləri üçün yerləşdirilir.

Vəsait yerləşdirmənin ümumi üsulu riskli sayılır. Əsasən əhəmiyyətli mənbələrə və maliyyə sabitliyinə malik olan və buna əsasən depozitlərin ödəmə müddətinə uyğun olmaya biləcək iri banklar tərəfindən istifadə olunur.

Aktivlərin bölüşdürülməsi (fondların çevrilməsi) metodu bankın tələb etdiyi likvid vəsaitlərin həcmnin fond cəlb etmə mənbələrindən, lakin vaxtından asılı olmasına əsaslanır. Bu metodun tətbiqində, vəsait mənbələrinin diferensiasiyası məcburi ehtiyatların dərəcələri və dövriyyə sürəti ilə əlaqələndirilərək istifadə olunur (Некрасов И.И., 2018: с.159-178).

Məsələn, tələb olunan depozitlər əmanət və müddətli depozitlərdən daha yüksək məcburi ehtiyat nisbəti tələb edir. Üstəlik, dövriyyə nisbəti də daha yüksəkdir. Buna görə, tələb olunan depozitlərdəki vəsaitlər əsasən birincil və ikincil ehtiyatlarda, daha az investisiyalarda yerləşdirilməlidir.

Aktivlərin bölüşdürülməsi metodu bankın daxilində bankın müxtəlif mənbələrdən cəlb etdiyi vəsaitləri yerləşdirmək üçün istifadə olunan bir neçə "likvidlik-gəlirlilik mərkəzi" yaradacaqdır. Bank praktikasında bu cür mərkəzlərə "bank daxilindəki banklar" deyilir. Bir bankda, sanki "əmanət bankları", "əsas kapital bankı", "tələb depozitləri bankı" var. Gəlir və likvidliyi ilə müvafiq "banklara" hansı vəsaitlərin göndərildiyini müəyyənləşdirərək, bu kommersiya bankının rəhbərliyi onların yerləşdirilməsi qaydasını müəyyənləşdirir. Xüsusi bir "bankdan" vəsaitlərin yerləşdirilməsinin digər "banklardan" asılı olmayaraq baş verməsi vacibdir

Bank praktikasında, ***aktivlərin idarə edilməsinin elmi bir metodundan*** da istifadə olunur ki, bunun da əsasını sözdə hədəf funksiyasının istifadəsi təşkil edir. Bank aşağıdakı düsturdan istifadə edərək öz mənbələrinə qoyulan investisiyanı hesablayır:

$$P(n) = 0,02x^1 + 0,03x^2 + 0,05x^3 + 0,06x^4 + 0,08x^5 + 0,09x^6,$$

burada P mənfəətdir; x - xb - dövlət qısamüddətli istiqrazları, dövlət uzunmüddətli istiqrazları, kommersiya kreditləri, müddətli kreditlər, istehlak kreditləri, ipoteka kreditləri üzrə investisiya məbləğləri; 2, 3, 5, 6, 8, 9 - bu investisiya növlərinə uyğun faiz.

Bu metodun istifadəsi maksimum qazanc əldə etməyə yönəldilmişdir. Elmi metod, investisiya ilə əlaqəli olmayan hər hansı bir risk səviyyəsində bankın müəyyən bir dövrdə maksimum faiz dərəcələrinə əsaslanaraq vəsait yatırdığı fərziyyəsinə əsaslanır (bu vəziyyətdə 8 və 9% -dir). Bununla birlikdə, bank mərkəzi bankın qaydalarına riayət etməli, risk menecmentinin tələblərini və digər müştərilərin istəklərini nəzərə almalıdır (Масленченков Ю.С., 2019: с.190).

Bu baxımdan, bank bütün vəsaitlərini ən yüksək gəlirin (faizin) mümkün olduğu aktivlərə yatırır, əksinə bir neçə istiqamətdə bölüşdürür. Lakin o, mənbələrinin əhəmiyyətli bir hissəsini daha yüksək gəlir əldə etmək imkanının olduğu yerə yerləşdirəcəkdir. Bu cür tədbirlər likvidliyi lazımi səviyyədə saxlayaraq ona kifayət qədər mənfəət verməlidir.

Hal-hazırda aktivlərin idarə edilməsinin hər üç metodu dünya bank praktikasında istifadə olunur. Hər bir metodun tətbiqi iqtisadi vəziyyət və bankın bazardakı mövqeyi ilə əlaqədardır. Eyni zamanda qeyd edirik ki, ən effektiv, obyektiv funksiyaya əsaslanan aktivlərin idarə edilməsi metodudur.

Bank öhdəliklərinin idarə edilməsi. Öhdəliklərin idarə edilməsi (passiv əməliyyatlar) bank menecmentinin ən vacib sahəsidir. Kredit resurslarının səfərbər edilməsinin idarə olunması, bankın emissiya fəaliyyətinin idarə edilməsi, bankın likvidliyinin qorunub saxlanmasına yönəlib. Qeyd etmək lazımdır ki, passiv əməliyyatlar aktiv olanlara nisbətən birincidir, çünki qaynaqları qarışdırmadan əvvəl əvvəlcə onları formalaşdırmalısınız.

Kommersiya bankının resursları iki qrupa bölünür:

- a) kapital (kapital);
- b) cəlb olunmuş vəsait.

Öz kapitalı birbaşa kommersiya bankına məxsus olan fondları təmsil edir. Banklar öz kapitalları hesabına fəaliyyətlərini təmin etmək üçün resurslara olan ehtiyacın 12-20% -ni təşkil edirlər.

Bir bankın kapital rəhbərliyi, adekvatlığın qorunub saxlanılmasını, artırmanın ən təsirli yolunun seçilməsini əhatə edir. Ticarət bankında kapital qazanc mənbələri daxili və xarici olaraq bölünür.

Daxili mənbələrə bankın bölüşdürülməmiş mənfəəti və fondlarının yenidən qiymətləndirilməsi daxildir. Xarici mənbələrə aşağıdakılar daxildir: səhmlərin buraxılması; tabe edilmiş öhdəliklərin verilməsi; velosiped səhmdarlarından vəsait cəlb etmək (Панова Г. С., 2017: с.464).

Səhmdar bankının öz kapitalını artırmağa yönəlmiş mənfəətinin aşağı payı, müvafiq olaraq, bankın öz kapitalının yavaş böyüməsinə, aktivlərin və gəlirlərin artmasına mane olan, yüksək pay isə ödənilən dividendlərin azalmasına səbəb olur. Eyni zamanda, yüksək və sabit dividendlər bankın səhmlərinin bazar dəyərinin artmasına gətirib çıxarır ki, bu da xarici mənbələrdən kapital artırmağı asanlaşdırır. Dividend siyasətini həyata keçirmək və kapitalın artırılması üçün mənbə seçməklə bank rəhbərliyi ümumi iqtisadi və bank mühitinin meyllərini, müxtəlif amillər və meyllərin birləşməsinə hərtərəfli nəzərə almalıdır.

Bank resurslarının əsas həcmi bankın depozit və depozit əməliyyatları aparmaq prosesində topladığı cəlb edilmiş vəsait hesabına formalaşır.

Depozit əməliyyatları kommersiya banklarının cəlb olunan mənbələrinin əsas hissəsini təmin edir. Depozit əməliyyatlarının həyata keçirilməsi hər bir kredit təşkilatının öz depozit siyasətinin inkişafını nəzərdə tutur. Bank resurslarının formalaşdırılması, planlaşdırılması və tənzimlənməsi üçün fəaliyyətin formalarının, vəzifələrinin, məzmununun müəyyənləşdirilməsinə yönəlmiş tədbirlər kompleksi kimi başa düşülməlidir.

Bank öhdəliklərinin idarə edilməsində əmanətlərin genişləndirilməsi və əmanətlərin azaldılması anlayışları mövcuddur. Kommersiya banklarındakı

əmanətlərin həcmi əsasən bankların verdiyi kreditlərin həcmindən və investisiyalardan asılıdır.

Depozitdən kənar əməliyyatlar Rusiya Bankından müxbir banklardan kredit almaqla əlaqələndirilir, yəni. ümumiyyətlə qısa müddətə verilən banklararası kreditlər. Rusiyanın böyük bankları da Avro-valyuta kreditlərini cəlb edir - Avro-larda alınan kreditlər. Depozitdən kənar passiv əməliyyatlara kommersiya bankları tərəfindən qiymətli kağızlar - istiqrazlar və istiqrazlar buraxılması yolu ilə vəsait cəlb edilməsi daxildir (Лаврушин О.И., 2019: с.352).

Nəticə belədir: kommersiya bankının öhdəliklərinin idarə edilməsinin müəyyənləşdirici məqsədi, bankın xərclərini minimuma endirmək və bütün növ riskləri nəzərə alaraq lazımi likvidlik səviyyəsini saxlamaq şərtilə öz mənbələrinin həcmi formalaşdırmaq və artırmaqdır.

Bank işçiləri rəhbərliyi. Bank kadr menecmenti (kadr menecmenti) kadr siyasətinin inkişafı və həyata keçirilməsini, əmək haqqı və əmək təşviqlərinin idarə edilməsini, bankın komandasındakı münasibətlərin idarə edilməsini əhatə edir.

Şəxsi idarəetmə metodlarının üç əsas qrupu var:

- 1) əmək haqqı və maddi təşviq sistemlərinin inkişafı, planlaşdırma və kadr idarəçiliyi daxil olmaqla iqtisadi metodlar;
- 2) inzibati və ya təşkilati və inzibati metodlar;
- 3) sosial-psixoloji metodlar - əməyin mənəvi stimullaşdırılması, bank işçilərinin sosial müdafiəsi metodları, komandadakı münasibətlər sistemi, sosial-psixoloji iqlim və s.

Velosiped personalı rəhbərliyinin (kadr siyasəti) ən vacib vəzifələri bunlardır:

- personal idarəetmə sisteminin tənzimləyici dəstəyi;
- kadrların seçilməsi və paylanması;
- iş və işdən azad etmə şərtləri;
- təlim və peşəkar inkişaf;

- personalın və onların fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi.

Kadr ehtiyacının müəyyənləşdirilməsi aşağıdakıları əhatə edir:

- 1) mövcud kadrların müəyyən bir müddət üçün qiymətləndirilməsi (müxtəlif səbəblərdən mövcud kadr axını nəzərə alınmaqla);
- 2) bankın cari və gələcək vəzifələrinə uyğun olaraq gələcək kadr ehtiyacının müəyyənləşdirilməsi;
- 3) bankın kadrlara olan ehtiyaclarını ödəmək üçün gələcək kadrlara olan ehtiyac və bu anda mövcudluğu arasında kəmiyyət və keyfiyyət uyğunluğunu əldə etmək istiqamətlərini nəzərə alan bir proqram hazırlamaq.

Kadr ehtiyacını əhatə edən daxili mənbələr - bankda kadrların sərbəst buraxılması, yenidən hazırlanması və yerdəyişməsi. Xarici mənbələr: müvafiq təhsil müəssisələrinin məzunlarının, digər banklardan mütəxəssislərin qəbulu (Некрасов И.И., Балалова Е.И, 2019: с.48-69).

Kadrların seçimi və yerləşdirilməsi, fəaliyyətinin həcmi, rəqabət qabiliyyətinin səviyyəsi, habelə bankın struktur bölmələri (şöbələr, şöbələr, şöbələr və şöbələr) arasında kadrların səmərəli yerləşdirilməsi üçün mövcud plan nəzərə alınmaqla bankın işçiləri üçün xüsusi tələblərin hazırlanmasını təmin edən müəyyən prinsiplər əsasında həyata keçirilir.

Bir bankın meneceri və baş mühasibi vəzifələrinə namizədlər Bank Qanunu ilə müəyyən edilmiş tələblərə cavab verməlidirlər. Əsas funksional bölmələrin rəhbərləri vəzifəsinə namizədlər hüquq və ya iqtisadiyyat ali təhsilli olmalı və bir qayda olaraq bank əməliyyatlarının aparılması ilə əlaqəli bir kredit təşkilatının bir şöbəsinin və ya digər bölməsinin idarə olunmasında ən azı bir illik təcrübəyə malik olmalıdırlar.

Bankdakı vakant vəzifələrə namizədlərin qiymətləndirilməsindən əlavə, bütün işçilərin cari və periodik qiymətləndirilməsi aparılmalıdır - işçinin ixtisasının, bilik səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsini, habelə onun işi və digər keyfiyyətləri barədə fikir formalaşdırılmasını özündə birləşdirən

sertifikatlaşdırma. Sertifikatlaşdırmanın əsas məqsədi hər bir bank işçisinin tutduğu vəzifəyə peşəkar uyğunluğunu müəyyənləşdirməkdir.

Sertifikatlaşdırmanın nəticələrinə əsasən müəyyən qərarlar qəbul olunur - əmək haqqının dəyişdirilməsi, işçinin başqa vəzifəyə keçirilməsi (vəzifəsindən aşağı salınması və ya vəzifədən çıxarılması), işdən çıxarılması və s.

Personel menecmentinin məcburi vəzifəsi bank kadrlarının inkişafıdır.

Kadr inkişafının əsas hədəfləri aşağıdakılardır:

- əmək səmərəliliyinin artırılması;
- kadrların qabaqcıl hazırlığı;
- lazımi idarəetmə kadrlarının hazırlanması;
- kadr dəyişikliyinə azalma;
- perspektivli gənc işçilərin təhsili;
- komandadakı psixoloji mühitin yaxşılaşdırılması.

Ticarət bankındakı maaş ümumiyyətlə ştat cədvəli ilə müəyyən edilir. Ticarət banklarında bonuslar (şəxsi, iş stajı, elmi dərəcə, xarici dil biliyi və s.) Adətən əsas əmək haqqı ilə müəyyən edilir. İşçilərin ştat cədvəlinə görə rəsmi əmək haqqı əmək haqqının daimi hissəsidir. Əmək haqqı fondunun ikinci hissəsi - dəyişkən - bütövlükdə bankın və ya onun bölmələrinin maliyyə göstəricilərindən birbaşa asılıdır (Лимитовский М.А., 2018: с.127).

Ödəniş sistemi aylıq, rüblük və illik mükafatların ödənilməsinə əhatə edir. Bonus səmərəli iş, müştəri xidmətinin yaxşılaşdırılması, yeni bank texnologiyalarının mənimsənilməsi və s. Üçün ödənilir. Eyni zamanda bonus bank işçiləri üçün yalnız maddi deyil, həm də mənəvi əhəmiyyətə malik olmalıdır. Qərb ölkələrində bir sıra banklar ən yüksək əmək haqqı səviyyəsi hesab edilən təşviq sistemi olaraq işçilərinə paylarını verməyə çalışırlar.

Əmək haqqı sistemində, bankın işçilərinə verilən ümumi gəlirini artıran sözdə sosial paket adlanan müavinətlər xüsusi bir yer tutur. Bu üstünlüklərə aşağıdakılar daxil ola bilər: iş yerində səyahət və yemək, müalicə, uşaq baxımı, uşaqlar üçün təhsil və istirahət; güzəştli faiz dərəcələrindən istifadə edərək kredit

almaq imkanı; müalicə və istirahət üçün birdəfəlik müavinətlərin ödənilməsi; bank hesabına həyat sığortası və s. Xüsusi iş nəticələrindən asılı olaraq işçilərə verilən müavinətlər bank işçilərinin məhsuldarlığını artırmaq üçün vacib vasitədir.

1.3 Bank aktivlərinin idarə edilməsinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi metodları

Bankın fəaliyyətinin qiymətləndirilməsində əsas metodoloji yanaşma balansın ümumiləşdirilməsinə əsaslanan fəaliyyətin təhlilidir. Bunlardan kapital balansı tənlikləri, dinamik balans tənlikləri, dəyişkən balans tənlikləri, əsas balans tənlikləri seçilir. Anlayışa əsasən bir analiz modeli seçilir (Timothy W. Koch, 2018: pp.584).

İqtisadiyyatın mövcud qeyri-sabitliyi kontekstində bank sektorunda effektiv idarəetmə məsələləri son dərəcə kəskindir. Bankların resurslara çıxışının məhdud olması və aktivlərin yerləşdirilməsi zamanı risklərin artması ilə, yalnız nəzarət orqanlarının tələblərini yerinə yetirə biləcək banklar fəaliyyətlərini uğurla apara biləcəklər, yəni risk və gəlirlilik arasındakı optimal nisbəti tapacaq, eyni zamanda aktivlərin idarə edilməsinin optimal metodunu tapa biləcəklər. Bankın aktivləri aşağıdakı xüsusiyyətlərə malikdir:

- likvidlik,
- risklilik (etibarlılıq),
- gəlirlilik.

Ənənəvi olaraq bank aktivlərinin qruplaşdırılması bütün aktivlərin iki böyük qrupa bölünməsinə əhatə edir:

– Gəlir gətirən aktivlər. Bunlara bəzən işlək, gəlirli, dövriyyəli və ya riskli aktivlər də deyilir (investisiya aktivləri ilə birlikdə). Bu qrupa daxil olan aktivlərin təsnif edilməsinin əsas meyarı onların gəlir əldə etməsi və nisbətən tez çevrilməsidir. Bu qrupa xalis kredit borcu və qiymətli kağızlara yatırımlar

daxildir. İşlək aktiv növlərindən biri Rusiya Federasiyası Mərkəzi Bankında və ya kommersion banklarında yerləşdirilən banklararası kreditlər və depozitlərdir.

– Gəlir gətirməyən aktivlər. “İşlək olmayan” aktivlər: pul vəsaitləri, məcburi ehtiyatlar, Mərkəzi Bankdakı hesablardakı pul vəsaitləri, əsas vəsaitlər, qeyri-maddi aktivlər və ehtiyatlar, habelə müxbir hesablardakı vəsaitlər.

Maliyyə təhlili ənənəvi olaraq təşkilatın maliyyə idarəetməsinin ən vacib vasitələrdən biridir. Maliyyə vəziyyətinin təhlili metodikasına aşağıdakılar daxildir:

- ilkin qiymətləndirmə, maliyyə vəziyyətinin açıq təhlili;
- maliyyə vəziyyətinin dərinədən təhlili;
- maliyyə vəziyyətinin proqnozlaşdırıcı təhlili.

Təhlilin əsas vəzifələri bunlardır: müəssisənin əmlak vəziyyətinin qiymətləndirilməsi, ayrı-ayrı aktiv qruplarının likvidliyinin təhlili, aktivlərin yaranma mənbələrinin tərkibinin və strukturunun öyrənilməsi, cari aktivlərin tədarükünün xarakteristikası, fərdi aktiv və öhdəlik qruplarının əlaqəsi, pul qazanma qabiliyyətinin təhlili, saxlama və kapital artımının qiymətləndirilməsi.

Mərkəzi bank, bank sektorundakı sabitliyi təmin edən kapital adekvatlığını qorumaqda daha çox maraqlıdır, lakin kommersion banklarının rəhbərləri üçün balans təhlili, kommersion bankının ödəmə qabiliyyətini və likvidliyini müəyyənləşdirmək məqsədilə istifadə edilən ən vacib göstəricidir. Kommersion banklarının balansları, onların hesabatlarının əsas hissəsidir. Onların təhlili, bankın likvidliyini idarə etməyə, bank fəaliyyətinin idarə edilməsini yaxşılaşdırmağa imkan verir. Bankların rəhbərliyi, digər bankların hesabatlarından istifadə edərək müxbir münasibətləri qurarkən, borc verərkən və s. daxili vəziyyətlə tanış olur. Bank balansı vahid formada qurulur. Əməliyyatlardakı təfərrüat səviyyəsi rəqabət şəraitində fəaliyyət göstərən kommersion banklarının təcrübəsinə xas olan ticari sirrlərlə məhdudlaşır.

Təşkilatın maliyyə vəziyyəti təhlil edilərkən "Xalis dövriyyə kapitalı" (Net working capital) göstəricisi hesablanır. Təşkilatın maliyyə vəziyyətinin bu göstəricisinin tövsiyə olunan dəyəri: $NWC > 0$.

Balans strukturundakı dəyişikliklər nağd pul axınına təsir göstərir. Bütçə dövrünün sonundakı balans prinsipə əsasən fərdi aktiv və öhdəlik maddələri üçün balans bərabərliyi əsasında qurulur: Bütçə dövrünün əvvəlindəki balans + Planlaşdırılmış gəlir - Planlaşdırılmış xərc = Bütçə dövrünün sonu üçün planlaşdırılan balans qalığı.

Bu vəziyyətdə, dövrün sonuna planlaşdırılan balans hesablanmış (axtarılan) dəyərdir, dövrün başlanğıcındakı balans qalığı, balansın əvvəlindəki formadan (balansdan) faktiki dəyər kimi götürülür. Planlaşdırılan gəlir və xərclərin dəyərləri borcalan təşkilatın əməliyyat, investisiya və maliyyə büdcələrinin müvafiq xülasə formalarından götürülmüşdür. Bankın balansını yoxlayarkən, auditoriya firmaları bütün kommersiya banklarının riayət etməli olduqları mərkəzi bank standartlarına əsaslanan audit modelləri hazırlayırlar.

Bankın balansının likvidliyinə onun aktivlərinin quruluşu təsir göstərir: birinci dərəcəli likvid aktivlərin ümumi aktivlərdəki payı nə qədər çox olarsa, bankın likvidliyi o qədər yüksək olur. Beynəlxalq praktikada, aktivlərin ən likvid hissəsi əldəki nağd pul hesab olunur ki, bu da yalnız nağd pul deyil, həm də müəyyən kredit təşkilatının Mərkəzi Bankdakı cari hesabındakı nağd pul deməkdir. Azərbaycanda likvidlik standartları Azərbaycanın Mərkəzi bankı tərəfindən müəyyən edilir.

Mərkəzi bankın "Ticarət banklarının likvidliyi haqqında" qaydalarına əsasən, yüksək likvidli maddələrə (A1) milli və xarici valyutadakı pul vəsaitləri, Azərbaycan Mərkəzi Bankı və hökuməti tərəfindən buraxılmış qiymətli kağızlar, Mərkəzi bank tərəfindən buraxılmış qiymətli kağızlar daxildir.

Mərkəzi bankın tələblərinə görə orta likvidli aktivlərə (A2) yerli və xarici banklarda yerləşdirilmiş əmanətlər, bankın qiymətli metalları, yerli banklar,

habelə iqtisadi əməkdaşlıq və inkişaf ölkələri tərəfindən buraxılmış qiymətli kağızlar, 30 günlük müddətə verilmiş kreditlər daxildir.

Çətin likvidli aktivlərə (A3) qısa müddətdə yüksək likvidli aktivə çevrilə bilməyən aktivlər daxildir. Uzunmüddətli kreditlər və daşınmaz əmlaka yatırımlar çətin likvidli aktivlərə aid edilir. Bankın likvidliyi fərdi aktiv əməliyyatlarının risk dərəcəsiindən asılıdır: bankın balansında yüksək riskli aktivlərin payı nə qədər çox olarsa, likvidlik də bir o qədər az olur. Etibarlı aktivlərə nağd pul kimi müraciət etmək adətdir, bankların uzunmüddətli investisiyalarına isə yüksək riskli aktivlər deyilir.

Yüksək likvid öhdəliklərə (P1) cari hesabdakı vəsaitlər, hesabdən çıxarılmasını tələb edən depozitlər, 30 gün və ya daha az müddətə borclar, ödəmə tarixi silinmiş öhdəliklər daxildir. Mərkəzi bankın qaydalarına görə, 8 gündən 30 günədək olan tələblər yüksək likvidli öhdəliklər kimi təsnif edilir.

Orta likvid öhdəliklər (P2) 30 gündən 365 günə qədər olan borclar, ödəmə müddəti bir ildən çox olan borclar, borc vermə tarixindən əvvəl borc tələb etmək hüququ verən öhdəliklərdir.

Yüksək likvid öhdəliklərə (P3) 365 gündən artıq borclar daxildir. Bank balansının likvidliyi, aktiv və passivlərin öhdəlik nisbətini, aktivlərin strukturunu əks etdirən xüsusi göstəriciləri hesablamaqla qiymətləndirilir.

Bankın likvidlik səviyyəsinin qiymətləndirilməsi, müəyyən bankın likvidlik nisbətlərinin dəyəri ilə müəyyən edilmiş normalarla müqayisə edilərək əldə edilir. Likvidliyin tələb olunan səviyyədə saxlanılması pul bazarının spesifik şərtləri, xüsusiyyətləri, müştəriləri, həyata keçirilən əməliyyatların xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla hazırlanmış passiv və aktiv əməliyyatlar sahəsində müəyyən bank siyasətinin həyata keçirilməsi yolu ilə həyata keçirilir. Yoxlamaya başlamazdan əvvəl audit şirkəti, bank haqqında məlumat əldə etmək üçün əvvəlcə sürətli yoxlama aparmalıdır. Bu məqsədlə, audit praktikasında tez-tez istifadə olunan ekspres analiz xidmətlərinə müraciət edirlər. Bank məxfiliyi səbəbindən bankın fəaliyyətinə dair bir çox məlumat dərhal açıqlana bilməz.

Buna görə ekspres təhlildə tez-tez ən əlçatan məlumat formalarına müraciət edirlər. Bu məlumatlar balans hesabatını və mənfəət və zərər haqqında hesabatdakı məlumatları əhatə edir.

Ekspres təhlilin məqsədi, müəyyən bankla əməkdaşlıq riskinin nə dərəcədə böyük olduğunu müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. Maliyyə hesabatlarının təcili təhlili bir və ya iki gündə təşkilatın maliyyə vəziyyəti haqqında ümumi bir fikir əldə etməyə imkan verir. Bu təhlilin rahatlığı təhlil məlumat bazasının sadəliyindədir. Mühasibat analizinin ekspres təhlili iki metodla həyata keçirilə bilər: üfüqi və şaquli təhlil.

Üfüqi təhlillər, qısa nəticələr çıxarmaq üçün hər hesabat maddəsinin əvvəlki dövrlə nisbi və mütləq formada müqayisəsidir. Cari dövrün göstəriciləri əvvəlki dövrün eyni göstəriciləri ilə müqayisə olunur, yəni dinamikanın müşahidə edilməsi (göstəricinin zamanla azalması və ya artması) müqayisə edilir. Hesabat dövrünün göstəricisindən əvvəlki dövrün göstəricisini çıxardıqdan sonra balans maddəsində artım və ya azalma olduğunu müəyyən etmək mümkündür. Tendensiyanı müəyyənləşdirmək üçün ardıcıl olaraq iki və ya üç illik fəaliyyətə baxmaq məsləhətdir, çünki bu, ödəmə qabiliyyətindəki böyümə və ya azalma tendensiyasını daha aydın əks etdirir.

Şaquli təhlil - yekun maliyyə göstəricilərinin strukturunu, hər hesabat maddəsinin nəticəyə bütövlükdə təsirini müəyyənləşdirməklə müəyyənləşdirir. Şaquli təhlil texnologiyası ondan ibarətdir ki, müəssisənin aktivlərinin (balans təhlili edildikdə) və gəlirin (mənfəət hesabatı təhlil edildikdə) ümumi məbləği yüz faiz olaraq götürülür və maliyyə hesabatındakı hər bir maddə bir qəbul olunmuş baza dəyərinin yüzdəsi kimi nəzərə alınır. Balansın şaquli təhlili, təhlil olunan şirkətin nəzərdən keçirildiyi dövrdə ödəmə qabiliyyətində hansı səbəbdən dəyişiklik olduğunu göstərir. Şaquli təhlil, təhlil olunan balans maddəsinin ümumi balansdakı payının hesablanmasıdır.

Ekspres təhlillə bankın maliyyə vəziyyətini müəyyənləşdirmək olar. Bankın vəziyyəti xüsusi nisbətlərdən istifadə etməklə müəyyən edilə bilər.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, bu nisbətlərdən biri ani likvidlik nisbətidir. Azərbaycan Mərkəzi Bankının qaydalarına əsasən, ani likvidlik aşağıdakı şəkildə hesablanı bilər [Mərkəzi Bank “Banklarda likvidlik idarəetməsi haqqında”, 20 noyabr 2009-cu il, Fəsil 5, Likvidliyin idarə edilməsi prosesi):

Ani likvidlik əmsalı = yüksək likvidli aktivlərin orta dəyəri (A1) / yüksək likvidli öhdəliklərin orta dəyəri $\leq 30\%$

Bank öhdəliyini yerinə yetirə bilmirsə və ya bankda gecikmə varsa, dərhal likvidlik nisbəti pozulmuş sayılır.

Orta likvidlik əmsalı = $A1 + A2 / B1 + B2$

Onun normativ nəticəsi % 50-dən çox olmayan göstərici hesab olunur.

Balans likvidliyinin hərtərəfli qiymətləndirilməsi üçün ümumi balans likvidlik nisbətindən istifadə edilməsi tövsiyə olunur. O, müəssisənin bütün likvid aktivlərinin cəminin bütün ödəmə öhdəliklərinin (qısamüddətli, uzunmüddətli, orta müddətli) cəminə nisbətini göstərir, bu şərtlə ki, müxtəlif likvid aktiv qrupları və ödəmə öhdəlikləri göstərilənlərə daxil olsun. Balans likvidliyinin ümumi göstəricisi aşağıdakı düsturla müəyyən edilir:

Ümumi likvidlik əmsalı = $(A1 + 0,5*A2 + 0,3*A3) / (B1 + 0,5*B2 + 0,3*B3)$

Bankın gündəlik öhdəliklərini yerinə yetirmə qabiliyyətini təmin etmək üçün kommersiya bankının aktivlərinin strukturu likvidliyin keyfiyyət tələblərinə cavab verməlidir. Bu məqsədlə, bütün bank aktivləri likvidlik dərəcəsinə görə qruplara bölünür:

– yüksək likvidli aktivlər (2 gün) - yəni növbəti təqvim günü ərzində alınması lazım olan və (və ya) dərhal bank tərəfindən tələb oluna bilən və (və ya) lazım olduqda bank tərəfindən dərhal vəsait əldə etmək üçün satıla bilən maliyyə aktivləri.

– likvid aktivlər (30 gün) - bankın müxtəlif qısamüddətli investisiyaları (kreditlər, qiymətli kağızlar);

– aşağı likvidli aktivlər (1 il) - uzunmüddətli kreditlər, uzunmüddətli qiymətli kağızlar;

Likvidsiz - reallaşa bilməz.

Risk baxımından, bir kommersiya bankının bütün aktivləri, investisiya riskinin dərəcəsinə və hər bir qrupa bir risk əmsalı təyin edilərək dəyərin bir hissəsini itirmə ehtimalına görə beş qrupa bölünür. Aktivlərin risk səviyyəsinə görə çəkilməsi, müvafiq balans hesabındakı (hesablardakı) və ya onun (onların) hissəsindəki qalıqın (qalıqın cəminin), mümkün zərərlər üçün formalaşmış ehtiyatların və ya kreditlər üzrə, kreditlər və ona bərabər tutulmuş borclar üçün ehtiyatların məbləği ilə azaldılması yolu ilə həyata keçirilir (Некрасов И.И., 2018: с.159-178).

Qrup 1: Sıfır risk dərəcəsi olan aktivlər (bankın kassasındakı pul və qiymətli metallar, müxbir hesablarındakı qalıqlar, Mərkəzi Bankdakı vəsaitlər, Mərkəzi Bankın istiqrazları)

Qrup 2: 20% risk dərəcəsi olan aktivlər

Qrup 3: % 50 risk dərəcəsi olan aktivlər (inkişaf etmiş ölkələr qrupundan olan qeyri-rezident kredit təşkilatlarındakı müxbir hesablarındakı vəsaitlər)

Qrup 4: % 100 risk dərəcəsi olan aktivlər.

Qrup 5: % 150 risk dərəcəsi olan aktivlər (vaxtı keçmiş kreditlər, bütün digər investisiyalar).

Bunlar veksellər, müştərilərə, bankın ticarət əməliyyatları və kapital qoyuluşları üzrə borclulara, həmçinin bankın öz binalarına qısamüddətli və uzunmüddətli borclardır. Əlbətdə ki, bu qrupun aktivləri üçün vəsait itkisi ehtimalı fərqlidir, lakin müəyyən bir vəziyyətdə maksimum ola bilər. Bank nəzarəti üzrə Bazəl Komitəsi mütəmadi olaraq kredit təşkilatlarının risk ağırlıqlı aktivlərinə, bankların aktiv əməliyyatlarının risklərini və yaradılan ehtiyatların həcmi qiymətləndirmək, aktivlərin likvidliyi, müştərilərə, səhmdarlara, şəxslərə, bankla əlaqəli şəxslərə verilən böyük kreditlərin həcminə dair nəzarət tələblərini, verilən zəmanət və öhdəliklərin, böyük kredit riski nisbətlərinin və

digər göstəricilərin ölçüsünə. Müvafiq maliyyə göstəriciləri Bank Nəzarəti üzrə Bazel Komitəsinin direktivlərində müəyyən edilmişdir (Козлова Е.П., 2019: с.640).

Ticarət bankının aktiv keyfiyyətinə likvidlik və gəlirlilik arasındakı çıxılmaz vəziyyətin həlli əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Aktivlərin likvidlik səviyyəsindəki artım, likvid fondlarına olan tələbin daha tam təmin edilməsinə kömək edir, eyni zamanda əldə edilən qazancın maksimuma çatdırılmasına imkan vermir. Likvidlik və gəlirlilik bir bank aktivlərinin fərqli istiqamətlərdə dəyişən xüsusiyyətləridir, buna görə də kommersiya bankının aktivlərinin keyfiyyətindəki artım, aralarında müəyyən bir optimal nisbətə müəyyənləşdirilməsi ilə əlaqələndirilir. Likvidlik idarəetməsi hər hansı bir kredit təşkilatının səmərəliliyinin dərəcəsini təyin edən əsasdır. İdarəetmə və etibarlılıq, ödəmə qabiliyyəti və gəlirlilik prosesləri burada qurulur, ümumiyyətlə bankın resurs idarəçiliyi formalaşır.

Dünya praktikasında bank aktivlərinin idarə edilməsinə bir neçə yanaşma mövcuddur. Bank rəhbərliyi müəyyən bir idarəetmə metoduna sadıq qalaraq, müxtəlif aktiv qrupları arasında müəyyən bir şəkildə mənbələr ayırır.

Bir bankın fəaliyyətinin dəyərləndirilməsinə əsas metodoloji yanaşma, balans aqreqatları əsasında fəaliyyətin təhlilidir. Bunlardan kapital balansının tənlikləri, dinamik balans tənlikləri, dəyişkən balans tənlikləri, əsas balans tənlikləri seçilir. Konsepsiya əsasında bir analiz modeli təyin edilir.

1. Kapital balansının tənliyi ("sahibin prioritet nəzəriyyəsi") - bankın öz kapitalının təhlili prosesi.

Tənlikə əsasən:

$\text{Kapital} = \text{Aktivlər} - \text{Ödənilmiş Borclar}$

Bu nəzəriyyəyə görə təhlil onun sahibinin (səhmdarların) mövqeyini, təhlil modeli isə bankın kapitalının dəyərindəki yeniliyi əks etdirməlidir.

2. Dinamik balans tənliyi - bankın mənfəət və zərər hesabatına uyğun olaraq bankın gəlirliliyinin həqiqi təhlili.

Tənliyə əsasən: mənfəət = gəlir - xərclər

Bir bankın fəaliyyətini izləyərkən bu bərabərlik maliyyə fəaliyyətini qiymətləndirmək üçün istifadə edilir (Лаврушин О.И., 2019: с.352).

3. Dəyişdirilmiş balans tənlikləri ("ayrılmış vəsait nəzəriyyəsi") - dövriyyə kapitalının təhlili. Tənlikə əsasən:

Aktivlər = Borclar

Ayrılmış vəsait nəzəriyyəsi bankın öhdəliklərini aktivlərinin əldə olunması mənbəyi kimi qiymətləndirir.

4. Əsas balans tənlikləri ("Müəssisə prioriteti nəzəriyyəsi"). Bank qalığının tənlik əsasında təhlili: Aktivlər = Kapital + Ödənilmiş öhdəliklər.

Bu tənlik banka məxsus bütün aktivlərin mülkiyyət və sərəncam prinsipinə əsaslanır. Kommersiya bankının effektivliyinin optimal qiymətləndirilməsi dəyişdirilmiş balans tənliyinə əsaslanan bir modeldir. Bu analiz modeli bankın mənfəətliliyi və likvidliyi arasındakı optimal tarazlığı müəyyənləşdirməyə və ya bankın aktiv və öhdəliklərlə əməliyyatlardakı rəhbərliyinin bankın portfel rəhbərliyinin zəruri şaxələndirilməsinə və səmərəliliyinə uyğun olub olmadığını müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Bu modelə aid sistem göstəriciləri təsirli olur, çünki tətbiqlərinin istifadəsinin təhlili şübhəli və lazımsızdır: göstəricilər bir-birini təkrarlamır, əksinə dəyişənlərinin səbəblərini göstərən əsas dəyərləri tamamlayır və tənzimləyir. Analiz bankın gəlirliliyi və likvidliyi arasındakı optimal tarazlığı ortaya qoyur və portfel idarəçiliyi üçün nə qədər təsirli olduğunu müəyyənləşdirmək üçün aktiv və passiv əməliyyatların zəruri şaxələndirilməsi müşahidə olunur.

Bu yanaşma likvidliyin idarə olunması zamanı aktivlər və öhdəliklər arasında bir sıra əlaqələrin qorunmasının zəruriliyinə əsaslanır. Qruplaşdırma metodu balans informasiyalarını sistemləşdirərək analiz olunan hadisə və proseslərin mahiyyətini dərk etməyə imkan verir. Faiz və öhdəliklərin balans dərəcələri, ətraflı dərəcələri və başqa bir sıra fərqli xüsusiyyətləri analitik işin

məqsədləri ilə təyin olunur. Bu prinsip üzrə bankın ümumi balansı tərtib olunur, aktivlərin keyfiyyəti və öhdəliklərin strukturu təyin olunur və likvidlik dəyərləndirilir (Frank K. Reilly, Keith C Brown, 2018: pp.389).

Ticarət bankının portfel idarəetməsi effektiv bank menecment sisteminin əsas hissələrindən biridir. Aktivləri portfelə birləşdirməyin məqsədi, aktiv quruluşunu müxtəlif meyarlara əsaslanaraq inkişaf etdirmək, həmçinin portfelini davamlı izləmək, tənzimləmək və buna uyğun təşkil etməkdir. "Bank aktivlərinin portfeli" ilə "bank aktivləri" anlayışları arasındakı əsas fərq budur. Aktiv portfelinin formalaşmasının ilk mərhələsi çox səviyyəli fəaliyyətlərdən ibarətdir.

Səmərəliliyi artırmaq üçün bir bankın aktiv portfelinin idarə edilməsini planlaşdırma mərhələsində bankın imkanlarını başa düşmək və bir missiya, bazar şərtləri və SWOT təhlilinə əsaslanan strateji planlaşdırma inkişaf etdirmək üçün xarici təcrübədən faydalanmaq lazımdır.

Şirkətin vəziyyətini təhlil edən zaman şirkət sahiblərinin rəhbərliyə həvalə edilmiş aktivləri nə qədər səmərəli idarə etdiklərini təyin etmək vacibdir. Şirkət balansından asılı olaraq, şirkət tərəfindən istifadə olunan aktivlərin xüsusiyyətlərini tənzimləyə bilər.

Balansda çox miqdarda pul olduqda, daha çox mənfəət əldə etmək üçün istifadə edilə bilən pulun olduğu müəyyən edilə bilər. Şirkət resurslarından istifadə meyllərini müəyyənləşdirmək üçün dövriyyə nisbəti və əməliyyatların həcmi qorumaq üçün tələb olunan kapital miqdarına əsasən bir sıra nisbətlərdən istifadə olunur.

Aktiv dövriyyəsi nisbəti bir neçə üsulla hesablanır:

- a) aktivlərin dövriyyəsi
- b) əsas vəsait dövriyyəsi
- c) xalis aktivlərin dövriyyəsi.

Daha çox istifadə edilən aktiv dövriyyəsi ümumi və xalis aktiv dövriyyəsi və yaxud xalis aktivlərdir. Qeyd edilən göstəricilərdən faydalanaraq, müəyyən

bir məhsul satışını, yəni gəlir miqdarını saxlamaq üçün nə qədər investisiya aktivinə ehtiyac olduğunu müəyyən edə bilərsiniz. Xalis aktivlərin istifadəsi hesablamadan qısamüddətli borcları istisna edir. Bu cari öhdəliklər (vergiyə borc, borc öhdəlikləri, uzunmüddətli borcun bir qismi, hesablanmış maaş və başqa fərqli borc öhdəlikləri) əsasən şirkətin əməliyyatları ilə birbaşa əlaqəlidir və fəaliyyət göstərdiyi müddətdə sərəncamında deyildir. Bununla belə, şirkət tərəfindən istifadə edilən aktivlərin sayı daimi cari öhdəliklər və başqa bir çox cari öhdəliklər hesabına effektiv şəkildə azalır. Əsas fondların dövriyyəsi müəssisənin əsas fond vahidi başına nə qədər gəlir gətirdiyini göstərir (Некрасов И.И., Балалова Е.И., 2019: с.48-69).

Yuxarıda göstərilən metodlar təhlil edildikdən sonra aşağıdakı nəticələrə gəldi. Kommersiya bankının aktivlərinin idarə edilməsi, zəruri likvidlik səviyyəsinə və məhdud risk səviyyəsinə malik olan ən gəlirli aktivlərə mənbələr ayrılmasına yönəldilməlidir. Eyni zamanda, bank rəhbərliyi aktivlərin cari dəyərini maksimum dərəcədə artırmaqla yanaşı maliyyə nəticələrini də optimallaşdırmağa çalışmalıdır.

II FƏSİL. KOMMERSİYA BANKLARININ AKTİV ƏMƏLİYYATLARININ TƏHLİLİ VƏ ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ

2.1. Kreditləşmə aktiv əməliyyatlarının əsas forması kimi

Bank sistemi ölkənin iqtisadi sistemində daxil olan vahid və ayrılmaz qarşılıqlı əlaqəli kredit təşkilatıdır. Azərbaycan Respublikasının "Banklar haqqında" Qanununa görə, bank, fiziki və hüquqi şəxslərdən və ya digər geri qaytarılacaq fondlardan öz adından və öz vəsaiti hesabına əmanət cəlb edən və kredit verən, habelə müştərilər adından məcmu şəkildə köçürmə və nəğd hesablaşma əməliyyatları həyata keçirən hüquqi şəxsdir.

Kredit, bankın xidmət sektorundakı əsas məhsuludur, bağlanmış müqaviləyə uyğun olaraq müəyyən bir müddətə (müddətin uzadılması hüququ ilə) və faiz (komisyon haqqı) ödənilməsi şərti ilə təmin edilmiş və ya təminatlı olaraq müəyyən bir məbləğdə kreditə verilən pul vəsaitidir. Kredit anlayışı, bu şərtlər altında alınan hər hansı bir öhdəliyin geri alınması tələbi ilə əlaqədar olaraq bir nəğd pul, zəmanət, girov təminatını endirilmə və ya faizlə vermək və razılaşma əsasında istənilən formada verilmiş vəsaiti geri qaytarmaq tələbi ilə əlaqəli başqa bir hüququ da əhatə edir (16 yanvar 2004-cü il tarixli "Banklar haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Maddə-1). Bank fəaliyyəti, bank əməliyyatları və müştərilər adından banklar tərəfindən həyata keçirilən əməliyyatların aparılması ilə əlaqədardır. Bankların məqsədi bank xidmətlərinin səmərəliliyini və təhlükəsizliyini artırmaqdan ibarətdir. Azərbaycan Respublikasının "Banklar haqqında Qanunu"na əsasən bank fəaliyyətinə aşağıdakı bank əməliyyatları daxildir:

- 1) Fiziki və hüquqi şəxslərdən, tələb olunan və ya müəyyən bir müddətə kapitalın depozit şəklində cəlb edilməsi
- 2) Reqressiv qanun əsasında və ya onsuz, faktoring, müsadirə, lizinq və s. xidmətlərin yerinə yetirilməsi və öz adına və öz hesabına istehlak və ipoteka kreditlərinin verilməsi (zəmanətlə və ya zəmanətsiz)

- 3) Fiziki və hüquqi şəxslər üçün bank hesablarının açılması
- 4) Klirinq əməliyyatlarının həyata keçirilməsi
- 5) Fiziki və hüquqi şəxslər adından hesablaşmaların aparılması
- 6) Nağd pul və digər qiymətli kağızların toplanması

7) Maliyyə agenti və məsləhətçisi rolunu yerinə yetirmək, eləcə də konsalting xidmətlərini həyata keçirmək və s. (16 yanvar 2004-cü il tarixli "Banklar haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, maddə 32).

Bank fəaliyyətinin ənənəvi istiqamətində onun fəaliyyətinin məhsulları aşağıdakılardır: kreditlər; əmanətlər; investisiyalar. Hər məhsula bir xidmət, bank məhsulu yaratmaq üzrə bir sıra tədbirlər məcmusu uyğundur. Xidmət, əməliyyatların icrasını əhatə edir. Bank əməliyyatı bank işçilərinin bank məhsulu yaratmaq üzrə müəyyən bir fəaliyyət növüdür (Аббасова С.А, 2019, s. 17).

Kommersiya bankının prinsipləri bunlardır: müştəri tələblərinə diqqət; bank və müştəri arasında əməkdaşlığa qarşılıqlı maraq; borcalanın kredit qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi, kreditlərin verilməsi və s. ilə təmin olunan fəaliyyətlərin rasional xarakteri; bankın kommersiya təşkilatı kimi mənfəətini təşkil edən bank məhsulları üçün ödəmə (Аббасова С.А, 2019, s. 17).

Bank xidmətləri bazarı, maliyyə bazarlarının növlərindən biri kimi, bazar iqtisadiyyatının ümumi qanunlarına tabedir. Bank xidmətləri bazarının mal bazarı ilə bir çox oxşar cəhətlərinin olmasına baxmayaraq, onun ilk növbədə proqnozlaşdırması çətin olan və bankçılığa xüsusi yanaşma tələb edən yüksək bazarlığı ilə ifadə olunan bəzi özünəməxsus xüsusiyyətləri var. Mövcud baxışları ümumiləşdirərək və aydınlaşdıraraq (Захид Ф.М., 2015, s. 192), bank xidmətləri bazarının xüsusiyyətlərini vurğulayaq:

- bazar proseslərinin yüksək dinamizmi, yəni bank xidmətlərinə tələbin dəyişkən xarakteri və bazarda təklif dinamikası;
- bank xidmətləri bazarının ərazi bölgüsü və yerli mahiyyəti;
- qısa istehsal dövrü nəticəsində kapital dövriyyəsinin yüksək sürəti;

- yenilikçi məhsulların ortaya çıxmasına səbəb olan bank xidmətlərinə tələbin diversifikasiyası, personifikasiyası və fərdiləşdirilməsi səbəbindən bank məhsullarının yüksək dərəcədə fərqləndirilməsi;

- istehsal və istehlakın müvəqqəti və məkan üst-üstə düşməsi ilə əlaqəli bazar şərtlərindəki dəyişikliklərə yüksək həssaslıq;

- bank xidmətləri göstərilməsinin nəticəsinin qeyri-müəyyənliyi; bank xidmətləri bazarının inkişafını proqnozlaşdırmaq olduqca çətin olduğundan, bazarın yekun qiymətləndirilməsi yalnız bank xidmətləri istehlak edildikdən sonra mümkündür;

-istehsalın təşkili və bank xidmətlərinin göstərilməsi proseslərinin spesifikliyi, yəni bazar şərtlərindəki dəyişikliklərə, yeni texnologiyaların meydana gəlməsinə və göstərilən xidmətin keyfiyyətinin bank işçilərinin ixtisasına yüksək asılılığına bankın çevik reaksiya vermə imkanı;

- dövlət tərəfindən bank fəaliyyətinə göstərilən yüksək dərəcədə nəzarət və tənzimləmə.

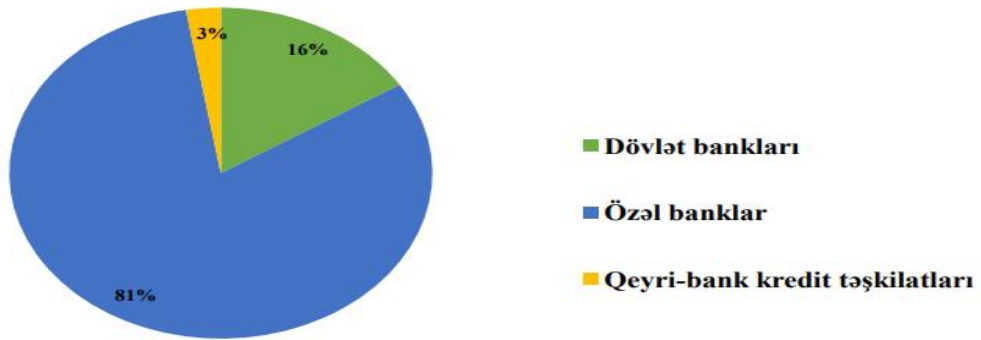
İqtisadi baxımdan kredit, müəyyən faiz gəliri əvəzində qaytarılmaq şərti ilə verilən iqtisadi faydadır. Banklar və maliyyə qurumları, maliyyəyə ehtiyacı olanları və digərlərini bir araya gətirmək üçün borc vermək məcburiyyətində qalırlar. Bankların əsas vəzifələrindən biri, yığıqları və ya istifadə etdikləri vəsaitlərdən istifadə edərək ehtiyacı olanlara verməklə pula qənaət etməkdir. Çünki artıq qeyd olunduğu kimi bank sistemi əmanət toplama və kredit vermək prinsipinə əsaslanır.

Banklar istifadə etdikləri kreditlərdən faiz alırlar. Kreditlərdən istifadə edərkən banklar bir sıra tənzimləmələr və sistemlər qura bilirlər. Banklar kreditlərin etibarlılığını gəlir və ehtiyac baxımından təyin edirlər. Banklar müştərilərin (kreditorların) etibarlılığını araşdırma nəticəsində müəyyən edir.

Tədqiqatlar bu şəxslərin və ya təşkilatların iqtisadi sisteminin ödəmə qabiliyyətini və maliyyə quruluşunu ölçməyi asanlaşdırır. Banklar aşağı etibarlılığı olan müştərilərdən kredit tələblərini rədd edə bilər və ya çox çətin

şərtlərlə kredit verə bilər. Borc vermə əməliyyatlarının mahiyyətinə gəldikdə, bunun borcalana müəyyən bir müddətə verilən, bank gəlirlərini müəyyən faiz dərəcəsi ilə gətirən və eyni zamanda iqtisadiyyatla bir bütün yaradan iqtisadi bir termin olduğu başa düşülür. Kreditin üstünlüyü ondan ibarətdir ki, çox sayda təşkilatın və müxtəlif müəssisələrin yaranmasında və sürətli inkişafında mühüm rol oynayır (Sadıqov E.M 2010: s.86). Kredit vasitəsi ilə müəssisələr dövriyyədəki pulları müəyyən bir mənfəət əldə etmək üçün istifadə edirlər. Müəyyən təşkilatlar və ya təşkilatlar kreditlə açılmaqla istehsalçılar onsuz da məhsula investisiya qoyur, işçi sayı artır, işçi qüvvəsi təxmin edilir və pul kütləsi artır. Kredit əməliyyatlarının həcmi ildən-ilə dəyişir.

Qrafik 1: Kredit qoyuluşunun kredit təşkilatları üzrə strukturu, %-lə (01.01.2019)

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı,
<https://uploads.cbar.az/assets/fda7f4b02b46b495ceb27290e.pdf>

Kredit təşkilatları tərəfindən verilən kreditlərə baxsaq, özəl bankların payının dövlət və bank olmayan kredit təşkilatlarından qabaq 81% olduğunu görürük. Başqa sözlə desək, dövlət banklarına kredit qoyuluşlarının payı 16%, bank olmayan kredit qurumlarının payı isə olduqca az - 3% idi. Keçən ilin statistikasına baxsanız kredit təşkilatlarında kredit qoyuluşlarında nə artım, nə də azalma olduğunu görə bilərsiniz.

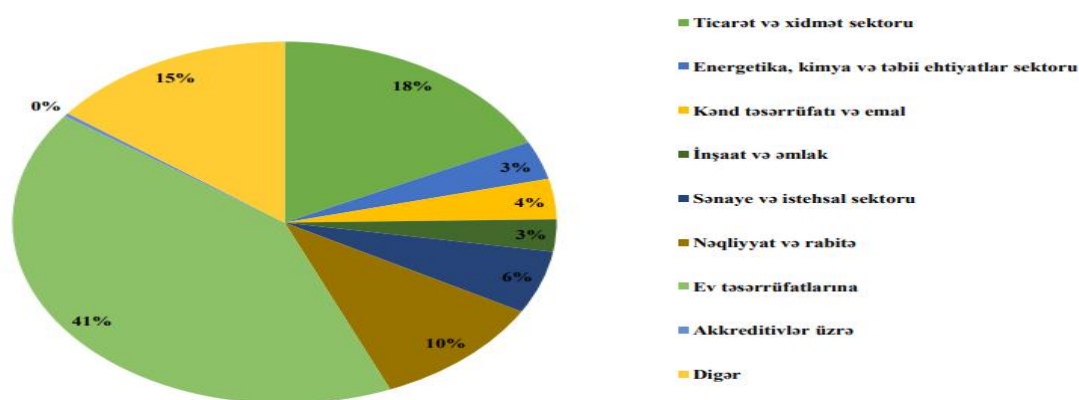
Kreditin geri qaytarılması kredit əməliyyatlarının əsas prinsiplərindən biridir. Bu o deməkdir ki, kreditlər qaytarılmalıdır. Kreditin şərtləri bankla

müştəri arasında imzalanmış kredit müqaviləsində əks olunur. Kreditin digər bir vacib prinsipi müddətdir. Kreditin ödəmə müddəti, istifadə olunduğu məqsədin xüsusiyyətindən və kapital dövrünün bitmə tarixindən asılıdır. Bank bir kredit müqaviləsi hazırlayarkən bu faktorlara çox diqqət etməlidir.

Kreditin verilmə prinsiplərindən biri də məqsədyönlülükdür. Kreditin verilməsi, borcun hansı məqsədlə istifadə olunacağını bilən şəxslər və müştərilərə aiddir. Buna görə də borc alan şirkət, banka inam yaratmaq üçün təlimatlara uyğun olaraq bankın tələb etdiyi sənədləri hazırlayır. Başqa fərqli bir prinsip borcun qaytarılması prinsipidir. Başqa sözlə desək, borc alan borcdan istifadə etmək üçün ödəməlidir. Kredit əməliyyatları üzrə faiz dərəcələri bankın gəlirinin bir hissəsidir. Kreditin faiz nisbətini təyin edərkən bəzi xüsusiyyətlər nəzərə alınmalıdır. Əlavə olaraq, ən azı, kreditləşmənin şaxələndirilməsi prinsipi, yəni bank borc verərkən müştərilərinə fərqli yanaşmalıdır. Bunun üçün bank kredit qabiliyyəti göstəricilərindən faydalanır.

Kredit portfeli hər zaman bankın daim nəzarətindədir. Aylıq və rüblük hesabatlar kommersiya bankları tərəfindən də izlənilir. Bankın itirdiyi mənfəət və bankın geri qaytarılmayan ödənişləri kreditlərə xərclənir və kredit müqaviləsi üzrə zərərlərə səbəb olur. Bank krediti riski, borclunun vaxtından əvvəl şəxsi borcunu tam və yaxud qismən ödəyə bilməməsi ehtimalıdır. Kredit riski maliyyə mənbələrindən də ola bilər.

Qrafik 2: Kredit portfelinin sahələr üzrə strukturu, %-lə (01.01.2019)

Mənbə: <https://www.cbar.az/page-42/monetary-indicators>,
<https://uploads.cbar.az/assets/fda7f4b02b46b495ceb27290e.pdf>

Qrafikdən məlum olur ki, kredit portfelinin inkişaf etməsində I yeri ev təsərrüfatlarının formalaşdırdığı kredit portfeli 42 % -lə , II yerdə ticarət və xidmət sahəsi 19 %-lə və III yeri isə kənd təsərrüfatı və emal 16 % olur.

Keçən ilin nəticələri ilə nisbətdə kredit portfelini təşkil edən komponentlərin payı cəmi 1-2% artmışdır. Bu, kredit portfelinin inkişafına təsir edən elementlərin il ərzində çox dəyişmədiyini göstərir. Ev təsərrüfatlarının yüksək payı əsasən ipoteka kreditlərinə olan tələbin yüksək olması ilə əlaqədardır.

Vurğulamaq olar ki, bankın aktiv-passiv əməliyyatların idarə edilməsində əsas məqsədi bank riski prinsipləri nəzərə alınmaqla davamlı iqtisadi inkişaf perspektivində bankın balansının formalaşdırılması, təşkil edilməsi, idarə olunması və planlaşdırılmasıdır.

Cədvəl 1: Bank sektorunun icmal balansı (mln manatla)

Aktivlər	01.01.2020
1. Nağd vəsaitlər	1,318.7
2. Mərkəzi Bankda müxbir hesablar*	2,093.6
3. Nostro hesablar (başqa banklardakı müxbir hesablar)	3,028.8
4. Banklar da daxil olmaqla, maliyyə institutlarındakı depozitlər	5,145.7
5. Qiymətli kağızlar	3,950.3
6. Banklar da daxil olmaqla, maliyyə institutlarına kreditlər	273.3
6.1 xalis kreditlər	259.7
7. Müştərilərə verilən kreditlər	13,872.1
7.1 Kreditlər üzrə mümkün zərərlərin ödənilməsi üçün məqsədli ehtiyat	1,488.2
7.2 Xalis kreditlər	12,383.9
8. Əsas vəsaitlər	968.1
9. Qeyri-maddi aktivlər	164.5
10. Digər aktivlər (məqsədli ehtiyatlar çıxılmaqla)	2,050.0
11. Cəmi aktivlər	31,363.3
Öhdəliklər	30.09.2019
1. Depozitlər (maliyyə institutları istisna olmaqla)	20,062.6
1.1 Fiziki şəxslərin depoziti	8,491.3
1.1.1 müddətli	5,465.5
1.1.2 tələbli	3,025.8
1.2 Hüquqi şəxslərin depoziti**	11,571.3
1.2.1 müddətli	2,700.6
1.2.2 tələbli, o cümlədən	8,870.7

Mənbə: <https://uploads.cbar.az/assets/1938fbb834c4945bba0b113.pdf>

Yuxarıdakı cədvəl baxsaq, illər üçün bank sektorunun konsolidə edilmiş balansını təmsil etdiyini görə bilərik. İki il arasındakı fərqə baxsanız, cəmi aktivlərin payını görə bilərsiniz 1.562 milyon artdı. Cəmi aktivlərin formalaşmasında xüsusi rol oynayan aktivləri təhlil etsək, 2020-ci ildə vəsaitin 2018-ci illə müqayisədə 1,2883 milyon manat azaldığını görə bilərik. Bu, son vaxtlar onlayn ödəniş sistemlərinin sürətli inkişafı ilə əlaqədardır, bankomatların və plastik kartların sayında artımın yanında nağdsız ödənişlərin də artması. Sonra səhmlərin payı 2 dəfəyə qədər artdı. Bu, əsasən qiymətli kağızların investisiya xarakteri ilə bağlıdır. Digər aktivlərdə çox az artım və ya azalma var idi. Ən böyük fərq pul əməliyyatlarında müşahidə olunur.

Cədvəl 2: “Günay bank” ASC-nin məcmu gəlirləri haqqında hesabat

	Qeyd	31 dekabr 2020	31 dekabr 2019
Faiz gəlirləri	18	3,180,311	2,550,225
Faiz xərcləri	18	(2,910,506)	(2,876,461)
Dayarsızlaşmadan əvvəl xalis faiz gəlirləri		559,816	754,064
Faiz hesablanan aktivlər üzrə ehtiyat (xərc) / bərpa	9.1	(226,048)	(2,763,496)
Xalis faiz gəlirləri		454,767	(2,109,352)
Xarici valyuta ilə əməliyyatlar üzrə xalis zarar	19	12,025	(7,426)
Haqq və komissiya gəlirləri	20	49,563	58,038
Haqq və komissiya xərcləri	20	(21,789)	(8,445)
Digər gəlirlər		23,783	54,371
Xalis qeyri-faiz (xərc) / gəlir		61,532	76,559
ƏMƏLİYYAT GƏLİRLƏRİ		485,259	(2,033,803)
ƏMƏLİYYAT XƏRCLƏRİ	2 1	(545,734)	(494,861)
Vergidən əvvəlki (zarar) / mənfəət		(69,466)	(2,427,754)
Cari vergi xərcləri	22	(44,929)	2,762
CARİ İL ÜZRƏ XALIS (ZƏRƏR) / MƏNFƏƏT		(84,394)	(2,426,884)
CARİ İL ÜZRƏ DİGƏR GƏLİRLƏR			
CARİ İL ÜZRƏ CƏMİ MƏCMU GƏLİRLƏR		(94,384)	(1,535,894)

Mənbə: <https://uploads.cbar.az/assets/1938fbb834c4945bba0b113.pdf>, 01.01.2021

Kreditin bankın maliyyə nəticələrindəki əhəmiyyətini nəzərə alaraq, bank üçün kredit əməliyyatlarında gəlirlilik səviyyəsini müəyyənləşdirmək də vacibdir. Bu əməliyyatların gəlirlilik səviyyəsini müəyyənləşdirmək üçün gəlirlilik 1 manat kredit başına hesablanır. Nəticədə kredit əməliyyatlarının gəlirliliyi müəyyən edilir.

$$K = \frac{F_m}{K_m} \cdot 100$$

K - kreditin gəlirliliyi

F_m - faizlərdən əldə edilən gəlir

K_m - verilmiş kreditin məbləği

Müasir dövrdə kredit əməliyyatları AR-nın bank sistemindəki əksər kommersiya banklarının fəaliyyətinin vacib bir hissəsidir. Fəaliyyətinin çox hissəsini kredit əməliyyatları ilə həyata keçirən banklar da var. Misal olaraq Günay Bank ASC-ni göstərmək olar. Cədvəldən də məlum olur ki, 2020-ci ildə faiz gəliri 468,709 manat azalıb. Eyni dövrdə faiz xərcləri də 276.659 AZN azalıb. Nəticədə bank 469.936 manat məbləğində xalis faiz gəliri əldə etdi. Bu, 2019-cu illə müqayisədə 158.249 manat azdır. Faiz gəliri xərcləri 2020-ci ildə 1.763.396 AZN-dən 682.5048 AZN-ə enmişdir və nəticədə bank 334.757 AZN məbləğində xalis faiz gəliri əldə etmişdir. 2020-ci ilin əvvəlinə xalis faiz xərcləri 1.109.342 AZN təşkil etmişdir. Bu, 2019-cu illə müqayisədə 452,240 manat çoxdur.

2.2. Bankların aktiv əməliyyatlarının səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi

Kommersiya banklarının aktiv əməliyyatlarının nəticələri bankın balansının aktiv hissəsində əks olunur, bu göstəricilərə əsasən bankın vəsaitlərinin yerləşdirilmə xarakteri və onlardan istifadənin səmərəliliyi yoxlanılır və təhlil olunur.

Cədvəl 3: Aktiv əməliyyatların həcmi, %-lə

		01.12.2017		01.09.2018		01.09.2019	
		mln	%	mln	%	mln	%
AKTİVLƏR							
1	Nağd vəsaitlər	734.2	4.9	923.4	5.3	855.7	5.0
2	Müxbir hesablar	2380.5	7.8	877.7	5.2	2684.7	8.7
3	Maliyyə sektoruna verilmiş kreditlər	846.4	5.6	823.2	4.8	2310.0	5.7
4	Müştərilərə kreditlər	21493.3	76.1	24187.0	78.7	26986.3	87.8
5	İnvestisiyalar	2536.4	8.05	2619.9	9.04	3219.0	9.57
6	Digər aktivlər	2597.5	8.44	2789.7	9.95	2801.1	7.07
Cəmi aktivlər		26868.4	100	29918.9	100	35546.88	100

Mənbə: <https://uploads.cbar.az/assets/1938fbbbeb834c4945bba0b113.pdf>

Cədvəldən məlum olur ki, aktiv əməliyyatların əsas hissəsi müştərilərə verilən kreditlərdir. Kredit qoyuluşlarındakı böyüməyə baxmayaraq, aktivlərdəki payları 2018-ci illə müqayisədə 0,2 % artdı. İl ərzində cəmi aktivlər 12,4 % artdı.

Bununla belə, aktiv əməliyyatların uğurla həyata keçirilməsi bankın mənfəətinin artmasına, strukturunun böyüməsinə və bütövlükdə bank sisteminin tərəqqisinə və ÜDM-də iştirakına səbəb olur.

Cədvəl 4: ÜDM-də kredit qoyuluşu

	2011	2013	2015	2017	2019
ÜDM (mln.man)	29037.1	53137.2	50069.0	53995.0	39171.6
Kredit qoyuluşu (mln.man)	2477.7	8291.3	9273.4	13343.7	18408.9
Xüsusi çəki %-lə	24.09	28.91	29.3	33.7	56.2

Mənbə: <https://uploads.cbar.az/assets/1938fbb834c4945bba0b113.pdf>

Bank kreditlərinin ÜDM-dəki payı ildən-ilə artır və 2019-cu ilin 8 ayında alınan ÜDM-də kreditlərin 4.53 % -i təmin edilmişdir. Bu, bankda aktiv əməliyyatların iqtisadiyyatda rolunun çox vacib olduğunu göstərir. Kreditin həcmi və institusional quruluşu. 2019-cu ilin əvvəlində kredit qoyuluşlarının həcmi əvvəlki ilin eyni dövrünə nisbətə 13,7 % çoxalmışdır.

Cədvəl 5: Kredit qoyuluşlarının dinamikası, %-lə

No		01.01.2018	01.01.2019	Artma+, azalma-%
1	Cəmi kredit qoyuluşu (mln.man)	23243,7	26422,9	236,0
2	Vaxtı keçmiş kreditlər (mln.man)	858,8	882,8	215,9
3	Vaxtı keçmiş kreditlərin xüsusi payı	71	6,1	-2,0

Mənbə: <https://uploads.cbar.az/assets/fda7f4b02b46b495ceb27290e.pdf>

Cədvəldən də məlum olur ki, il ərzində kreditlərin həcmi 27 % artmışdırsa, vaxtı keçmiş kreditlərin həcmi 5.9% artmışdır. İl ərzində vaxtı keçmiş borcların böyüməsi yavaşladı. Kreditlər üzrə 01.01.2018-ci il tarixinə görə vaxtı keçmiş borc 7,2%, 01.01.2019-cı il tarixinə isə 6,2 % olmuşdur. 2018-ci ildə Azərbaycanın bank sistemi çətin bir qlobal iqtisadi mühitdə və ölkə daxilində

iqtisadiyyatın çox aktiv qeyri-neft sektorunda fəaliyyət göstərdi. AMB-nın il ərzində həyata keçirdiyi maliyyə sabitliyi siyasəti bank sisteminin maliyyə sabitliyini qorumağa və maliyyə vasitəçiliyini genişləndirməyə yönəlmişdi. Sektorun maliyyə dərinliyi böyüməyə davam etdi və maliyyə xidmətlərinə çıxış genişləndi (<https://uploads.cbar.az/assets/fda7f4b02b46b495ceb27290e.pdf>).

2018-ci ildə bankların aktivləri qeyri-neft ÜDM-i ilə müqayisədə 79 %, kapital 12,5 %, iqtisadiyyata verilən kreditlər 61,5 % və ev əmanətləri təşkil etmişdir. 2018-ci ildə bank sisteminin tərəqqisi üçün həyata keçirilmiş institusional və infrastruktur tədbirləri nəticəsində bankların xarici investorlar üçün cəlbediciliyi qorunub saxlanılmışdır. İl ərzində fəaliyyət göstərən xarici kapitallı bankların sayı 22, bank sektoruna xarici kapital qoyuluşlarının həcmi 148,8 milyon artaraq, 578,1 mln. AZN-a çatmışdır.

Bankın yeni açılan 19 filialı ölkənin müxtəlif bölgələrində yerləşir. 01.01.2019-cu il tarixinə bankın 346 (% 49,4) filialı bölgələrdə fəaliyyət göstərir. 2018-ci ildə bölgələrə kredit qurumları tərəfindən kredit vermə prosesi davam etmişdir. İl ərzində bölgələrə kredit qoyuluşları 36,9 % çoxalmışdır.

Hesabat ili ərzində banklar iqtisadi böyüməni dəstəkləməyə davam etdilər və bankların aktivlərinin strukturunda müsbət dəyişikliklər müşahidə edildi. 2013-cü ildə bank sektorunun aktivləri 3.9657 mln AZN təşkil etmişdir, daha sonra 24,4 % artaraq 41485,1 mln AZN-a çatmışdır. Bank kreditləri 3289,2 mln AZN olmuşdur. 1 yanvar 2019-cu il tarixinə 27 % artaraq 26422,8 mln AZN olmuşdur (<https://uploads.cbar.az/assets/fda7f4b02b46b495ceb27290e.pdf>).

Kredit portfelinin böyüməsinə əhəlinin əmanətlərinin və korporativ sektorun artımı dəstək oldu. İlin axırında uzunmüddətli kreditlərin tutumu 37,3 % artaraq 12 087,4 milyon AZN-a çatıb. 2018-ci ilin axırında kredit portfelindəki uzunmüddətli kreditlərin payı 78,4 % (01.01.2018-ci il tarixinə 72,5 %) təşkil etmişdir. 1 il boyunca kreditlərin valyutada müsbət dəyişikliklər baş verdi. Məzənnə sabitliyinin qorunması nəticəsində 2018-ci ildə ölkədaxili valyutada kreditlərin artım tempi (41,6 %) xarici valyutada olan kreditlərin artım

templərini (14,9 %) üstələyib. İlin axırına manatla verilən kreditlərin kredit portfelindəki payı 3 % çoxalaraq 81,9 % təşkil etmişdir.

Kreditlərin yüksək artım templəri tikinti və daşınmaz əmlak (86%), nəqliyyat və rabitə (18.3 %), sənaye və istehsal (17.8 %), kənd təsərrüfatı və emal (35.3 %) kreditləri sahələrində nəzərə çarpmışdır. Yeni bank texnologiyaları və alətlərinin tətbiqi və təşviqi nəticəsində plastik kartlarla əməliyyatlar üçün verilən kreditlərin payı 2 dəfə artdı. İlin axırında əhaliyə verilən kreditlər 45 % artaraq 6344,7 milyon manat təşkil edib ki, nəticədə bu da kredit portfelinin 40,3% -i deməkdir. İstehlak kreditləri (bütün kredit qurumları üçün) 45.4% artaraq əhaliyə verilən kreditlərin 78.6% -ni təşkil etmişdir. 2018-ci ildə ipoteka krediti 1 yanvar 2019-cu il tarixinə 27,7 % artaraq 883,3 milyona çatdı.

Bu kreditlərin ümumi kredit portfelindəki payı (banklar tərəfindən) 01.01.2019-cu il tarixinə 6.7 % təşkil etmişdir. 1 yanvar 2014-cü il tarixinə səhmlərə yatırımlar 1.8829 mln AZN təşkil etmişdir. Bu, keçən ilə nisbətən 3,1% və yaxud 37,8 mln AZN təşkil edir. Səhmlərin payı orta aktivlərin 8.9 % -ni təşkil etmişdir. Əgər 2017-ci ildə səhmlərdəki korporativ səhmlərin payı 72,2 % (1,234 mln AZN) idisə, 2018-ci ildə bu rəqəm 92,8% (1,559 mln AZN) təşkil etmişdir. Dövlət səhmlərinə yatırımlar 300 mln AZN-a çatdı (<https://uploads.cbar.az/assets/fda7f4b02b46b495ceb27290e.pdf>).

Cədvəl 6: Mənfəət strukturu, mln manat

	2015-cu il	2016-cı il	2017-ci il	2018-ci il
Xalis faiz mənfəəti	614	6213	687	939
Xalis qeyri-faiz mənfəəti	-290	-327	-379	-427
Aktivlər üzrə mümkün zərərin ödənilməsi üçün xüsusi ehtiyatın yaradılmasına ayırmalar	293	547	270	281
Vergi ödənilənədək mənfəət	250	-262	280	451

Mənbə: <https://uploads.cbar.az/assets/fda7f4b02b46b495ceb27290e.pdf>

2018-ci ildə bankın maliyyə nəticələri yaxşı olmuşdur. Bankların 2013-cü ildəki mənfəəti (vergilərdən əvvəl) 351,3 mln AZN olmuşdur. Vergilərdən sonra xalis mənfəət keçən ilə nisbətən 2 dəfə artaraq 278,6 mln AZN olmuşdur. Bankların 92 %-i 2018-ci ili 283,4 mln. AZN həcmində mənfəətlə, 10 %-i isə 4,9 mln. AZN ziyan ilə bitirmişlər. Ziyana işləyən bankların bütün bank sisteminin aktivlərində xüsusi payı toplam 0,9 % - dir. Faiz gəlirləri keçən ilə nisbətdə 32,3 % çoxalmış və 1756,8 mln. AZN (həmçinin, müştərilərə verilən kreditlər üzrə faiz gəlirləri 32,9 % artaraq 1634,4 mln. AZN) olmuşdur. Bankların bütün gəliri 2199,5 mln. AZN olmuşdur ki, nəticədə bu da 2017-ci ildəki göstəricidən 475,4 mln. AZN və yaxud 23,3 % çoxdur. 2018-ci ildə ümumi faiz gəlirlərinin gəlirlərdə xüsusi payı çoxalaraq 79,9 % təşkil etmişdir. Faiz xərcləri keçən ilə nisbətdə 25,8 % çoxalmış və 828,6 mln. AZN olmuşdur. Faiz xərclərinin orta aktivlərə nisbəti 4,5 % olmuşdur.

2018-ci ildə bank aktivlərinin gəlirliliyi (vergidən əvvəl xalis mənfəətin orta aktivlərə nisbəti ilə təyin edilir - ROA) 1.6 %, kapital gəlirliliyi (vergidən əvvəlki xalis mənfəətin orta kapitalla nisbəti ilə təyin edilir - ROE) 11,8 % idi. Bank sistemi 2018-ci ilin I yarısını 173,29 mln AZN mənfəət ilə bitirib. Ölkəmizdə mövcud 43 bankdan 40-ı mənfəətlə, 3-ü isə ziyanla işləyib. Ancaq, ilin başlanğıcında yalnız 8 bank ziyana işləyirdi. I yarım ildə bankın mənfəət ilə işləyən banklar üzrə ümumi mənfəəti 179.13 mln AZN, ziyanla işləyən banklar üzrə ümumi ziyan isə 5,85 mln AZN olub. Son 1 il ərzində AR-nın bank sistemində ziyan orta hesabla 18 dəfə azalıb, mənfəət isə 15 dəfə çoxalıb. Vurğulayaq ki, son 10 il ərzində ölkəmizdə banklar tərəfindən ən çox mənfəət 263,97 mln AZN 2019-cu ildə olmuşdur. Bank sistemində ən böyük zərər isə 2017-ci ildə 169.99 mln AZN olmuşdur. 2018-ci ildə isə banklar tərəfindən qazanılmış mənfəət 14201 mln AZN olmuşdur. 2019-cu ilin oktyabrının yekun nəticələri üzrə bankların mənfəəti ziyana işləyən bankların verdiyi itkilərdən 13 dəfə çox olub. Hesablamalara uyğun olaraq, 37 bankın mənfəəti 384,63 mln AZN, 5 bankın ziyanı isə 34,25 mln AZN olub ki, bu da bank sistemində 372,47

mln AZN xalis mənfəət qazanmağa imkan verib. Sentyabr ayına nisbətə mənfəət qazanan bankların sayı sabit qalıb, onların ümumi mənfəəti isə 14,85 % çoxalıb. Ziyana işləyən bankların sayı da sabit qalıb, ümumi zərər isə 14,83 dəfə çoxalıb. 2019-cu ilin oktyabr ayında keçən ilin eyni dövrünə nisbətə ölkə daxilində mənfəətlə işləyən bankların sayı sabit qalıb, bank sektorunun toplam mənfəəti isə 32,6 % çoxalıb. Bundan başqa, ziyana işləyən bankların sayı 6-dən 7-dək, toplam zərər isə 2,5 dəfə çoxalıb.

Ticarət banklarının mənfəətindəki artım, kredit fəaliyyətinin bərpası və aktivlərin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması ilə əlaqələndirilir. Başqa sözlə, faiz gəlirlərində artım və ehtiyatların formalaşmasına ayrılan vəsaitlərin azalması, keçən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə mənfəəti artırdı. Problemlə kreditlərdəki artım fonunda, bankların faiz gəlirlərindəki artım, bir qayda olaraq, banklar özlərini qoruyub saxlamağa, problemlə kreditlərdəki zərərləri ödəmək üçün faiz dərəcələrini artırmağa və daha çox istehlak kreditlərinə yönəlməyə başladılar. O cümlədən, faizsiz gəlirlər kəskin şəkildə azaldı. Mənfəətin artmasının əsas səbəbi istehlak kreditlərinin artmasıdır. Çünki kreditlərin 37% -i istehlak kreditləridir. Onların payı artır. Banklar uzunmüddətli kreditlərdən çəkinir və istehlak kreditlərinə üstünlük verirlər. Banklar istehlak kreditləri üzrə yüksək əməliyyat xərcləri səbəbindən də faizləri artırır. Kredit faizlərini artıraraq daha çox qazanırlar. Faiz dərəcələrini nə qədər qaldırırsalar da, insanlar bu gün kreditə ehtiyacları olduğu üçün gəlib kredit götürəcəklər. Banklar bundan faiz faizlərini artırmaq üçün də istifadə edirlər. Nəticədə əvvəlki illərlə müqayisədə mənfəət artır.

Cədvəl 7: Bank fəaliyyətinin maliyyə nəticələri, mln manat

Dövr	Mənfəətlə işləyən bankların sayı	Bank sisteminin ümumi mənfəəti (mənfəətlə işləyən banklar üzrə)	Zərərlə işləyən bankların sayı	Bank sisteminin ümumi zərərləri (zərərlə işləyən banklar üzrə)	Bankların yekun mənfəəti (+) və ya zərəri (-)
01.11.2018	49	319,29	6	-24,54	395,75
01.11.2019	49	483,63	7	-43,26	471,37

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/finance/>, 01.01.2021

2018-ci ildə əhalinin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş ipoteka kreditləşməsinin inkişafı davam etmişdir. Hesabat ili ərzində müvəkkil kredit qurumları vasitəsi ilə verilən ipoteka kreditlərinin payı 2017-ci ilə nisbətdə 52 % artaraq orta hesabla 2700 nəfər tərəfindən 113,5 milyon manat təşkil etmişdir. manatla ipoteka krediti verilib. 2018-cü ilin sonunadək Azərbaycan İpoteka Fondu (AİF) hesabına əhaliyə verilən ipoteka kreditlərinin sayı 15,6 minə yüksəlmiş və 554,7 mln AZN təşkil etmişdir. Fondun təkrar maliyyələşdirilmiş kredit portfeli 360,9 milyon dollar təşkil etmişdir. İl boyunca dövlətin sosial siyasəti gənc ailələrin üzvlərinə (şəhid ailələri və milli qəhrəmanlar, dövlət qulluqçuları, məcburi köçkünlər, elm adamları, idmanda xüsusi xidmətləri olan insanlar) və hərbi qulluqçularına güzəştli ipoteka krediti verilməsinə davam etmişdir.

Dövlət başçısının 04 fevral 2019-cu il tarixli 811 nömrəli Sərəncamı ilə “AR-da güzəştli ipoteka kreditlərinin verilməsi Qaydaları”na yeniliklər əlavə edilmiş, güzəştli kreditlər üzrə ən yüksək kredit dəyəri 35000 AZN-dan 50000 AZN-dək artırılmışdır. Fərman güzəştli ipoteka krediti almaq hüququ olan hərbi qulluqçuların əhatəsini genişləndirdi. Keçən il verilən güzəştli ipoteka kreditlərinin payı da 2017-ci ilə nisbətdə 45 % artaraq 43,8 mln AZN olmuşdur. Bir sözlə, 2014-2019-cu illər ərzində verilmiş güzəştli kreditlərin payı 124,7 (orta hesabla 3200 kredit) olmuşdur. 2014-2019-cü illərdə dövlət büdcəsindən ipoteka kreditlərinin təkrar maliyyələşdirilməsinə ayrılan vəsaitin tutumu 186 mln AZN olmuşdur.

2019-cu ildə bank sektorunun dəyişməzliyi və dayanıqlığı təmin olundu və sektor iqtisadi böyüməyə və şaxələndirilməyə fəal dəstək verdi. Bankların kapitallaşması davam etdi. Bankın aktivlərinin keyfiyyət göstəriciləri qənaətbəxşdir. 2014-cü ildə bank sektorunun aktivləri 23% artmışdır. Bank kreditləri 19 %, uzunmüddətli kreditlər də daxil olmaqla 20% artdı. 2019-cu ildə biznes kreditləşməsi böyüməyə davam etdi. Ticarət kreditlərinin ümumi kredit portfelindəki payı 75 % idi. Ticarət kreditləri 18 %, sənaye kreditləri də daxil

olmaqla 37 % artdı. Bölgələrə kredit qoyuluşları 38 % artdı. 2019-cu ildə yüksək maliyyə risklərini əngəlləmək üçün istehlak kreditləşməsinin artımı AMB tərəfindən tənzimlənmişdir. Son olaraq istehlak kreditlərinin yüksəliş tempi əvvəlki ilə nisbətən 1,8 dəfə azalaraq 18% -ə, ipoteka krediti olmadan isə 14 % -ə düşdü. Avtomobil kreditlərinin mütləq tutumu 32% aşağı düşüb. 2019-cu ildə faizlərin endirilməsi prosesi davam etdi. Son dövrlərdə kreditlər üzrə orta faiz dərəcəsi 19 % -dən 15 % -ə, o cümlədən iş kreditləri üzrə 11 % -ə enmişdir.

2019-cu ildə ölkədə ödəmə infrastrukturunun tərəqqisi davam etmişdir. Son 10 ildə elektron ödəmələrin həcmi 16 dəfə artaraq ÜDM-dən iki dəfə çoxdur. Plastik kartların sayı artıq 5,9 milyona çatıb. Son 6 ildə kart əməliyyatlarının ümumi tutumu 2,6 dəfə artmışdır. Yalnız son bir il ərzində POS terminalların sayı iki dəfədən çox artmışdır. E-bankçılıq da intensiv olaraq tərəqqi edir.

Dünya təcrübəsindən məlum olur ki, banklar tədricən geniş böyümə modelindən intensiv böyümə modelinə keçirlər və mənfəət anlayışı əməliyyat səmərəliliyi və xidmət keyfiyyəti anlayışları ilə getdikcə daha sıx əlaqələndirilir. Burada həlledici faktorlardan biri də banklar üçün əsas mənfəət mənbəyi olan faiz dərəcələri arasındakı fərqin bazar qüvvələri nəticəsində azalması, digəri isə müştərilərin daha çox məlumat və seçim tələbinin dəyişməsidir. Bu tendensiyalar AR bankları üçün getdikcə daha çox aktuallaşır və böyümənin əsas yollarından biri də müştərilərə müxtəlif məhsulları səmərəli və keyfiyyətli şəkildə təqdim etməkdir.

Bank resurslarının idarə edilməsi mürəkkəb və çoxşaxəlidir. Bu problemin həll edilməsi üçün yalnız bankın aktiv və öhdəliklərinin gündəlik təhlili deyil, həm də bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatının vəziyyətinin təhlili tələb olunur. Bankın aktiv və öhdəliklərinin strukturuna aşağıdakı cədvəldə nəzər salmaq olar.

Cədvəldən məlum olur ki, aktiv əməliyyatların əsas hissəsi müştərilərə verilən kreditlərdir. Kredit qoyuluşlarındakı böyüməyə baxmayaraq, aktivlərdəki payları 2018-ci ilə nisbətdə 0,3 % artdı. İl ərzində cəmi aktivlər 13,4 % artdı.

Cədvəl 8: Bankın aktiv və öhdəliklərinin strukturunun təhlili

		01.12.2017		01.09.2018		01.09.2019	
		mln	%	mln	%	mln	%
AKTİVLƏR							
1	Nağd vasaitlar	734.2	4.9	825.4	5.3	855.7	5.0
2	Müxbir hesablar	2180.5	7.8	867.7	6.2	1694.7	5.7
3	Maliyyə sektoruna verilmiş kreditlər	846.4	5.6	743.2	4.8	1230.0	5.7
4	Müştərilərə kreditlər	11593.3	76.2	14587.0	79.8	15756.3	68.6
5	İnvestisiyalar	1566.4	8.15	1649.9	8.14	3119.0	8.68
6	Digər aktivlər	1587.5	9.55	1675.7	7.83	2801.1	9.17
Cami aktivlər		26868.4	100	29918.70	100	37546.88	100
PASSİVLƏR							
1	Cəmi öhdəliklər	25400.11	95.45	26848.40	95.77	28797.48	96.08
2	Cəmi depozitlar	8548.8	57.82	9538.7	55.60	32174.6	56.21
3	Maliyyə sektorundan alınmış kreditlər	5983.3	41.77	7380.3	43.67	8876.2	44.87
4	Digər öhdəliklər	2388.0	7.86	2329.4	5.50	1576.7	5.99
5	Kapital	3568.3	26.55	4570.5	27.23	4849.4	26.92
Cami passivlər		25868.4	100	29918.90	100	45546.85	100

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/finance/>, 01.01.2021

Faizlərə həssas bank aktivlərinin cəmi aktivlərə nisbəti, faiz həssas borcların cəmi öhdəliklərə nisbətindən aşağı olduqda, strategiya mənfə bir pul axını strategiyasıdır. Bu strategiyayı həyata keçirərkən faiz dərəcələri artarsa, bankın maliyyə xərclərinin böyüməsi, bankın gəlirlərinin böyüməsindən və bankın xalis faiz gəlirindəki azalmadan daha yüksək olacaqdır. Bu strategiya ilə faiz dərəcələri aşağı düşəcək. Bankın maliyyə xərclərindəki azalma, bankın gəlirindəki azalmadan daha az olarsa, bu, bankın xalis faiz gəlirlərində artıma səbəb olacaqdır. Dolayısıyla, bankın faiz nisbətlərinin düşəcəyini gözləməsi halında tətbiq edilə bilən bir strategiyadır.

GAP nisbətini hesablanmaq yetərli deyil. Faiz dərəcəsinə həssas aktivlər (FDA) / faiz dərəcəsi həssas borcları (FDP).

GAP analizi, faiz dərəcəsi riski və likvidlik riskini dəyərləndirmək üçün istifadə edilən əsas aktiv-borc idarə metodlarından biridir.

GAP analizinin mərhələləri bunlardır:

1. Bankın balansının faiz dərəcəsi həssaslığı nöqtəyi-nəzərindən təkrar təsnif olunması,

2. Faizlərə həssas olan aktiv və öhdəliklərin ödəmə müddətinə görə təsnifatı

3. Faiz dərəcəsinə həssas aktivlər və faiz dərəcəsinə həssas borc (GAP) arasındakı fərqi hesablanması,

4. Fərdi faiz dərəcələrində GAP artım / azalma ssenarilərinin həssaslığının təyin edilməsi,

GAP aşağıdakı kimi müəyyən edilir.

$$GAP = FDA - FDP$$

GAP: Çatışmazlıq

FDA: Faizə həssas aktivlər

FDP: Faizə Həssas Öhdəliklər

Test nəticələri müsbət və ya mənfi ola bilər. Müsbət fərq bankın bu ödəmə qrupundakı aktivlərinin öhdəliklərini üstələməsidir; mənfi fərq bankın bu ödəmə qrupundakı öhdəliklərinin aktivlərini üstələdiyini göstərir.

Misal üçün, 160 min manat həssas varlığı və 190 min manat faiz dərəcəsi olan bir bankın 30 min manat mənfi kəsiri var.

III FƏSİL. AZƏRBAYCANDA KOMMERSİYA BANKLARIN AKTİV ƏMƏLİYYATLARININ İNKİŞAFININ ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Aktiv əməliyyatlarının inkişaf perspektivləri

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində kredit münasibətlərinin inkişafı dövlətin pul siyasəti çərçivəsində tənzimlənir ki, bu da onun bölüşdürmə funksiyasında özünü göstərən kreditin stimullaşdırıcı rolunun istifadəsinə əsaslanır. Bildiyiniz kimi, iki pilləli bank sistemində mərkəzi bank ikinci dərəcəli banklar üçün real sektora borc verilməsini genişləndirmək (ya da azaltmaq) üçün stimullar yaradır və kommersiya banklarının özləri də peşəkar borc verənlər olaraq özləri qərar verir və öz maraqları ilə müştərilərin maraqları arasında kompromis yollarını axtarırlar. Nəzərdə tutulan nəticələrə nail olmaq üçün kommersiya bankları öz strateji hədəfləri ilə ölkənin bank sektorunun inkişafının məqsəd və vəzifələri ilə aydın şəkildə əlaqələndirərək öz inkişaf strategiyalarını formalaşdırmalıdırlar.

Bu gün dövlət səviyyəsində və iqtisadi ədəbiyyatda kommersiya banklarının kredit fəaliyyətinin inkişaf perspektivləri fəal şəkildə müzakirə olunur. Bankların kredit fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması zərurəti ölkədəki və dünyadakı makroiqtisadi və siyasi mühitdəki dəyişikliklərlə, müxtəlif sahələrdə (iqtisadi, pul, sosial) dövlət siyasətinin prioritetləri ilə, hüquq məkanındakı dəyişikliklərlə, müştəri bazası, xarici bankların artan rəqabəti (ilk növbədə kapital miqdarı və göstərilən xidmətlərin keyfiyyəti baxımından), bazarda yeni maliyyə alətləri və texnologiyalarının meydana çıxması ilə əlaqədardır. Tədqiqat göstərdi ki, yerli bankların kredit fəaliyyətinin inkişaf perspektivlərini qiymətləndirmək üçün bu gün təklif olunan yanaşmalar çərçivəsində iki əsas istiqamət ortaya çıxdı.

Azərbaycan Respublikasının uzunmüddətli sosial-iqtisadi inkişafı Konsepsiyasının layihəsi vətəndaşların rifah halının yüksəldilməsinin, milli təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsinin və uzunmüddətli perspektivdə dinamik iqtisadi inkişafın yollarını və vasitələrini müəyyənləşdirir. Konsepsiya layihəsi,

2025-ci ilədək AR-nı ÜDM istehsalına görə dünyanın inkişaf etmiş ölkələri siyahısına daxil etməyi hədəfləyir. Bu məqsədə nail olmaq milli iqtisadiyyatın xammal ixracından yenilikçi inkişaf növünə keçməsinə nəzərdə tutur. Bunun üçün iqtisadiyyatda bir sıra dəyişikliklər və keyfiyyət dəyişiklikləri tələb olunur, yəni: iş mühitinin yaxşılaşdırılması və əlverişli investisiya mühitinin yaradılması; şirkətlərin yenilikçi fəaliyyətini təmin edən mexanizmlərin işə salınması; effektiv uzunmüddətli investisiya maliyyələşdirilməsinə, şirkətlərin kapitalizasiyasında böyüməyə, investisiya risklərinin və investor xərclərinin azaldılmasına, ev təsərrüfatlarının əmanətlərinin daxili iqtisadiyyata investisiyalara çevrilməsinə yönəlmiş milli maliyyə infrastrukturunun formalaşması və inkişafı.

Bu məqsədlərə çatmaqda iqtisadiyyatda yüksək keyfiyyətli transformasiyaların həyata keçirilməsi üçün qaynaq tədarükçüləri olan banklara məxsusdur, çünki onlar müəssisələrə, təşkilatlara və əhaliyə borc vermək seqmentində lider mövqeləri tuturlar. AR İqtisadi Nazirliyinin hesablamalarına görə bankların iqtisadiyyata borc vermə səviyyəsi 2007-ci ildəki ÜDM-in 40,7% -dən 2015-ci ildə ÜDM-in 70-75% -ə və ÜDM-in 80-85% -ə qədər arta bilər. 2025-ci ildə 2020-ci ildə olan ÜDM-ini iki dəfədən çox edə bilər.

Bütün bu amillər bankların daxili iqtisadiyyatın innovativ inkişaf növünün maliyyə dəstəyində yüksək rolunu əvvəlcədən müəyyənləşdirir. Bunun həyata keçirilməsi üçün daha səmərəli maliyyə siyasətinin aparılmasına və borc həcmiminin faizlə deyil, bir neçə dəfə artmasına imkan verəcək "paylayıcı" iqtisadiyyatdan "kredit" iqtisadiyyatına keçidi təmin etmək lazımdır. AR iqtisadiyyatının yaxınlaşan modernləşdirilməsi kontekstində ölkədə müasir kredit bazarının inkişaf tendensiyalarının, fəaliyyət göstərməsi üçün ilkin şərtlərin, habelə vəziyyətini təyin edən amillərin öyrənilməsi xüsusi aktualıq və praktik əhəmiyyət qazanır.

İqtisadi dövrü nəzərdən keçirərkən (xüsusilə keçid iqtisadiyyatları üçün) islahatların əvvəlində adətən kifayət qədər yüksək inflyasiya səviyyəsi qeyd

olunur, bundan sonra iqtisadi böyüməni stimullaşdırmaq üçün hazırlanmış maliyyə sabitləşmə dövrü başlayır və bundan sonra aktiv iqtisadi mərhələ başlayır böyümə başlayır, sonra tənəzzül baş verir. Bənzər bir dövriyyə inkişaf etmiş iqtisadi sistemlər üçün də müşahidə olunur. Maliyyə və bank sisteminin sabitliyini təyin edən əsas parametrlər inflyasiya səviyyəsindəki dəyişikliklər, kredit portfellerindəki artım və milli valyutanın məzənnəsindəki dəyişikliklərdir.

Azərbaycanın bazara keçid şəraitində kredit borc kapitalının hərəkət formasıdır, yəni kreditdə verilən pul kapitalıdır. Kredit pul kapitalının kredit kapitalına çevrilməsini təmin edir və borc verənlərlə borcalan arasındakı əlaqəni ifadə edir. Kredit əməliyyatlarının əsas istiqamətlərini vurğulayaq:

1. Bazar iqtisadiyyatında kredit, ilk növbədə kapitalın bir sənayedən digərinə köçürülməsi üçün elastik bir mexanizm kimi lazımdır.

2. Kredit əsasən fəaliyyət göstərən müəssisələrin vəsaitlərinin dövriyyəsinin davamlılığını qorumağa, bazar münasibətlərinin formalaşması şəraitində xüsusilə vacib olan sənaye məhsullarının satışı prosesinə xidmət göstərməyə yönəldilmişdir.

3. Kredit kapitalı, daha yüksək mənfəət verən və ya Azərbaycanın milli iqtisadi inkişaf proqramlarına uyğun olaraq üstünlük verilən sahələrdəki bazar meyarları nəzərə alınmaqla, sənaye sahələri arasında bölüşdürülür.

4. Kredit pul kütləsinin həcmi və strukturuna, ödəmə dövriyyəsinə, pul dövriyyəsinin sürətinə aktiv təsir göstərməyə yönəlib. Kredit pullarının müxtəlif formalarını həyata keçirərək, Azərbaycanın bazara keçidi zamanı nağdsız ödənişlərin sürətlə inkişafı üçün zəmin yaradılmasını, yeni metodların tətbiqini təmin edə bilər. Bütün bunlar paylama xərclərinə qənaət etməyə və bütövlükdə sosial təkrar istehsalın effektivliyini artırmağa kömək edəcəkdir.

5. Kredit sayəsində mənfəətin daha sürətli kapitallaşması və nəticədə istehsalın konsentrasiyası prosesi gedir.

6. Kredit elmi istehsalat qüvvələrinin inkişafını stimullaşdırmaq, elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətləri əsasında təkrar istehsalın genişləndirilməsi üçün kapital mənbələrinin formalaşmasını sürətləndirmək məqsədi daşıyır.

Kredit dəstəyi olmadan təsərrüfatların, kiçik müəssisələrin sürətli və sivil şəkildə formalaşmasını və digər sahibkarlıq fəaliyyətinin tətbiqini təmin etmək mümkün deyil.

Lakin bankın kredit əməliyyatlarının effektivliyi onun kredit siyasəti ilə müəyyən edilir. Kredit siyasəti kreditlərin əsas istiqamətlərini təşkil edir. Kredit qoyuluşları bank üçün etibarlı və gəlirli olmalıdır. Bankın vəzifəsi kredit əməliyyatlarında risklilik və rentabelliyin optimal birləşməsinə nail olmaqdır. Kredit siyasətinin vacib istiqaməti potensial müştəri-borcuların seçimi, göstərilən xidmət növləri, kreditləşmənin optimal təşkili, bankın faiz taktikası, borcunun maliyyə imkanlarının təhlilidir. Kredit verərkən, "qızıl bank qaydaları" pozulmamalıdır, buna görə verilən kredit şərtləri bankın əlindəki mənbələrin şərtlərini aşmamalıdır.

Hazırda Azərbaycanda kredit siyasətinə gəldikdə, aşağıdakı məqamı qeyd etmək olar.

Vahid dövlət pul siyasətinin əsas istiqamətlərində "iqtisadiyyatın real sektoru ilə işlərini genişləndirmək üçün ayrı-ayrı bankların kapitalında dövlətin iştirakının genişləndirilməsi məsələsinə baxılması" nəzərdə tutulur. Bu tamamilə qeyri-kafidir. Bundan əlavə, dövlət bankların kapitalında iştirak etmək fikrində deyil. Dövlət və korporativ qiymətli kağızlar bazarlarının çökməsi ilə birlikdə banklar öz vəsaitlərini səmərəli yerləşdirmək üçün bir fürsət axtarmalı və ən ümidverici istiqamət isə iqtisadiyyatın real sektoruna borc verməkdir. Bu, onların yüksəlişinə kömək edir və kommersiya banklarının özlərinin inkişafı üçün möhkəm bir zəmin yaradır. Bununla birlikdə, bu gün iqtisadiyyatın real sektoruna borc vermək əvvəllər olduğundan daha çoxdur və bu, borcuların ödəmə qabiliyyətinə görə artan risklə əlaqələndirilir. Bir çox müəssisə dağılmaq

üzrədir, ümumi sayın təxminən yarısı zərərlə işləyir. Kreditlərin qaytarılmaması da böyük ölçüdə bankların verilməsi və istifadəsində zəif nəzarətdən irəli gəlir.

Unutmamalıyıq ki, ən etibarlı təminatla qarşı kredit verərkən belə, borcalanın kredit qabiliyyətinin qiymətləndirilməsinə laqeyd yanaşmamaq lazımdır. Bu, hər hansı bir bankın kredit siyasətinin təməli daşı olmalıdır. Kredit verməklə pul qazanmaq üçün bank müştərilərin əvvəlcə şərtlərini qəbul etdiyinə və bu krediti götürdüyünə, sonra geri qaytardığına əmin olmalıdır; marketinq araşdırmalarına, konkret layihələrin təhlilinə və borcalanların ödəmə qabiliyyətinin qiymətləndirilməsinə ciddi pul xərcləməlidir.

İnvestisiya əməliyyatları əsasən aşağıdakılardır:

1. Bankın gəlir bazasının genişləndirilməsi və şaxələndirilməsi.
2. Bankın dəstəklədiyi fəaliyyət növlərini genişləndirərək maliyyə sabitliyinin artırılması və bankın ümumi riskinin azaldılması.
3. Bankın ən dinamik bazarlarda mövcudluğunu təmin etmək, bazar yerini tutmaq.
4. Müştəri və resurs bazasının genişləndirilməsi, köməkçi maliyyə qurumlarının yaradılması yolu ilə müştərilərə göstərilən xidmət növlərinin.
5. Müştərilərə təsirini gücləndirmək (qiymətli kağızlarına nəzarət etməklə).

İnvestisiya əməliyyatlarının tamamilə gizli motivi bankın təsirini genişləndirmək, onu sırf bank fəaliyyəti çərçivəsindən kənara çıxarmaq istəyidir.

Bankların xüsusi motivi faizsiz pul vəsaitlərinin aktivlərdəki payını azaltmaq və likvidlik baxımından nağd pula adekvat, eyni zamanda mənfəət gətirən qısamüddətli investisiya portfelini yaratmaqdır.

Bankın aktiv investisiya siyasətinin əsas istiqaməti investisiya üçün ən sərfəli olan qiymətli kağızların çeşidini müəyyənləşdirmək, hər konkret dövr üçün investisiya portfelinin strukturunu optimallaşdırmaqdır.

Etibar əməliyyatları:

Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün etibar fəaliyyətinin inkişafı üçün ən perspektivli sahələrdən biri də kommersiya banklarının investisiya fondları ilə əməkdaşlığıdır.

Müasir şəraitdə, fond bazarında peşəkar olmayan fərdi investor üçün əmanətlərini, onun aldığı qiymətli kağızlar portfelinin gəlirliliyini, etibarlılığını və likvidliyini mütəmadi olaraq qoruyacaq şəkildə qoymaq çox çətindir. Bu səbəbdən o, bir investisiya qurumundan kömək istəməlidir. Bu, ilk növbədə, lazımi məsləhətləri almağa imkan verir; ikincisi, konsaltinqlə müqayisədə daha mürəkkəb bir xidmət növü var. Bu, kiçik investorların vəsaitlərinin toplanması və riskin minimuma endirilməsi və gəlirin artırılması üçün sonrakı geniş qiymətli kağızlara investisiya qoyuluşu ilə bu fondların idarə edilməsidir.

İnvestisiya fondlarının məqsədi investorların vəsaitlərini səfərbər etmək və fond adından qiymətli kağızlara, habelə bank hesablarına və depozitlərinə investisiya qoymaq üçün səhmlər buraxmaqdır. Bank investisiya fondu meneceri kimi fəaliyyət göstərə bilər və ya fond üçün depozit kimi çıxış edə bilər. İnvestisiya fondları ilə banklar arasındakı əməkdaşlıq hər iki tərəf üçün faydalıdır. Fond, bankın meneceri olduğu təqdirdə, valeflərin düzgün və səmərəli istifadəsinə zəmanət verən ixtisaslı investisiya idarəçiliyi alır. Bank fondun depozitarıdırsa və bütün əməliyyatları davam etdirirsə, fondun xərclərini azaltmaq, səhmdarlara xidmətin səmərəliliyini artırmaq üçün real bir fürsəti var. Öz növbəsində, bu əməliyyatları həyata keçirən bank komissiya alır və fond portfelini idarə edərək müxtəlif firmaların fəaliyyətinə nəzarət etmək qabiliyyətinə malikdir.

Kommersiya bankları tərəfindən göstərilən etibar xidmətlərinin inkişafının digər bir sahəsi, onların pensiya ödəməsi üçün pul yığan pensiya fondları ilə əməkdaşlığıdır. Dövlət pensiya fondu pensiya proqramlarının həyata keçirilməsi, dövlət qulluqçularına pensiya ödənişi üçün yaradılır. Xüsusi fondlar şirkətlər tərəfindən yaradılır və işçilərin pensiyalarını artırmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur. Təqaüd fondları bütün müvəqqəti artıq fondlarını qiymətli

kağızlara yatırırlar. Bunu etməklə, kommersion banklarının etibar şöbələrinin köməyinə müraciət edərək, idarə etmək üçün bu fondları onlara etibar etdilər. Azərbaycan Respublikasının Pensiya Fondu 1990-cı ildə Azərbaycan Respublikasında pensiya təminatı maliyyəsinin dövlət idarəetməsi məqsədi ilə yaradılmışdır. Bir qayda olaraq, Azərbaycan Respublikasının Pensiya Fonduna daxilolmalar pensiya ödənişlərini üstələyir. Artıq məbləğ qiymətli kağızlar almaq, kredit vermək və s. Üçün istifadə edilə bilər. Bu vəziyyətdə, fond bankın etibar şöbəsindən ala biləcəyi ixtisaslı yardıma ehtiyac duya bilər.

Azərbaycanda etibar əlaqələrinin inkişafındakı növbəti perspektivli istiqamət, kredit kapitalı bazarından gəlir gətirən daşınmaz əmlaka - sözdə ipoteka investisiyalarına köçürmə vasitəçilik fəaliyyətidir.

Azərbaycanda iqtisadiyyat inkişaf etdikcə səhmdar və kommersion banklarının rolu dəyişdi və gücləndi.

Bank sistemi təsirsiz idi və hasilata təsiri son dərəcə qeyri-kafi idi.

Azərbaycanda bank islahatı zamanı müəyyən edilmiş çatışmazlıqlara və problemlərə baxmayaraq, əsas məqsəd yerinə yetirilmişdir: müştəri artmaq üçün müştəri üçün geniş çeşidli əməliyyatlar həyata keçirməyə çalışan öz maliyyə vasitəçisini seçmək imkanı əldə etmişdir. gəlirlilik, gəlir bazasını genişləndirmək və bunların hamısı rəqabət mühitində baş verir.

Kommersion bankının əsas fəal əməliyyat növü bu günə qədər kredit vermə olub və qalmaqdadır. Üstəlik, qısamüddətli kreditlərin payı olduqca artmışdır. Bu, böyük dərəcədə böhran zamanı yüksək risk və qeyri-müəyyənliklə əlaqədardır.

Ümumiyyətlə, demək olar ki, Azərbaycan kommersion bankları xarici banklar tərəfindən aktiv əməliyyatlar səviyyəsinə çatmayıb, lakin Azərbaycanda kommersion banklarının aktiv əməliyyatlarının istifadəsi səviyyəsini artırmaq üçün xarici ölkələrin təcrübəsindən istifadə etmək olar.

Beləliklə, ipoteka krediti nümunəsindən istifadə edərək kommersiya banklarının xarici təcrübəsini və Azərbaycanda istifadə perspektivlərini nəzərdən keçirək.

Dünya təcrübəsindən də görüldüyü kimi, girov kredit öhdəliklərini təmin etmək üçün ən etibarlı yollardan biridir. Girov predmeti girov saxlayana mülkiyyət hüququ ilə məxsus olan hər hansı bir əmlak ola bilər: evlər, binalar, torpaq sahələri, nəqliyyat vasitələri, habelə qiymətli kağızlar, bank depozitləri. Xüsusi növü dövriyyədə və emalda olan malların girovudur. Mülkiyyət hüququ girovu da mümkündür.

Azərbaycan bankları tərəfindən təminat verilməsi ən likvid formada, əsasən xarici valyuta depozitləri, qiymətli kağızlar, veksellər, malların təhlükəsizliyinə qarşı həyata keçirilir. Kreditlər verərkən banklar borcalan və ya kreditin qaytarılmasının qarantı kimi müştərilərinə yönəlməyə meyllidirlər. Əksər banklar istehsalın inkişafı üçün investisiya krediti verməkdən yayınır və nadir hallarda ipotekadan istifadə edirlər. Təbii ki, bu vəziyyət uzunmüddətli və ən əhəmiyyətli sosial təminatlı kreditləşmə formalarının inkişafına kömək etmir.

Dünya təcrübəsində, qiymətli kağızlarla təmin edilən bank kreditlərinin ən geniş yayılmış formalarından biri lombard krediti, yəni kreditor bank tərəfindən borcalana mülkiyyət və ya mülkiyyət hüquqları ilə təmin edilmiş sabit bir məbləğdə bir borcdur. Qiymətli kağızlarla təmin edilmiş lombard krediti geniş istifadə olunur. Buna ehtiyac, kredit resurslarına ehtiyac və borcalanın sahib olduqları qiymətli kağızları satmaq istəməməsi səbəbindən yaranır.

Azərbaycanda qiymətli kağızlarla təmin edilmiş kredit əməliyyatlarının aktiv inkişafı üçün hələ də lazımı iqtisadi və hüquqi sahə yoxdur, lakin sənaye şirkətləri və bankların səhmlərinə abunə olmaq geniş yayılmışdır. Eyni zamanda, banklar səhmlərin satışı üçün vasitəçi rolunu oynayır və eyni zamanda bəzi potensial abunəçilərə satın alınan səhmlərlə təmin edilmiş kredit verir. Fiziki şəxslərin səhm alması üçün verdiyi krediti vaxtında qaytara bilməməsi halında, bankın ona girov qoyulmuş səhmləri satmaq hüququ vardır və

səhmlərin satışından əldə olunan gəlirlər ödəmək üçün yetərli deyilsə borc, bankın keçmiş səhmdarlarından borcun qalan hissəsini ödəməsini tələb etmək hüququ vardır. Ümumiyyətlə, bu gün Azərbaycanda qiymətli kağızlarla təmin olunmuş kredit əməliyyatları yüksək dərəcə ilə xarakterizə olunur.

Dövlətin vacib vəzifələrindən birinin kənd təsərrüfatı və sənaye müəssisələrinə səmərəli kredit vermə sistemi yaratmaq və vətəndaşları mənzillə təmin etmək olduğuna əsaslanaraq aşağıdakı əsas ipoteka prinsiplərini qeyd etmək olar:

- həm borc verənlərin, həm də borcalanların maraqlarının qorunması. Bu məqsəd kimi sığorta, xüsusi dövlət proqramları, girov qoyulmuş əmlaka haciz proseduru və s. çıxış edir;

- adi bir vətəndaş və sahibkar üçün ipoteka kreditlərinin mövcudluğu;

- ipotekada ixtisaslaşmış təşkilatlar üçün kredit sektorunda prioritet.

Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının bir çox sahələrində, xüsusən kənd təsərrüfatında və mənzil tikintisində ipotekaya ehtiyac getdikcə aktuallaşır. Bütçə maliyyələşdirilməsində kəskin azalma, habelə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının və potensial ev sahiblərinin vəsait çatışmazlığı səbəbindən kəskin maliyyə çatışmazlığı bu bölgələrdədir.

İpoteka kreditləşməsində bank və kredit təşkilatları üçün ilk növbədə sabitlik, kredit münasibətlərinin qanuniliyi, təmin edilmiş kredit fondlarının möhkəm təhlükəsizliyi və təkrar qiymətli kağızlar bazarının inkişafı ehtimalı, girov verən və girov qoyanlar üçün isə kreditlərin yerinə yetirilməsinin təminatları vacibdir.

Təəssüf ki, Azərbaycanda ipoteka kreditlərinin tətbiqi üçün mövcud olan qanunvericilik bazası çox ümumdür. Ölkədə girov qoyan və daşınmaz əmlakın girov qoyanı arasındakı münasibətlərin sabit tənzimlənməsini təmin edə bilən nizamnamə və qaydalar sistemi yoxdur. İpoteka münasibətlərinin qeydiyyatına alınma qaydası və qaydasını aydın şəkildə ifadə edəcək ipoteka haqqında qanun da qəbul edilməyib.

Azərbaycanda daşınmaz əmlak dövrüyyəsi qeyd aparatı olmadığından torpaq sahələri üçün ipotekanın həyata keçirilməsi çətinidir. Beynəlxalq qaydalara görə, torpaq və daşınmaz əmlak obyektlərinin ipotekası yerləşdiyi yerdəki torpaq reyestrində qeydiyyatla alınmalıdır, lakin Azərbaycanda nə hüquqi tənzimləmə var, nə də ipotekanın sənədləşdirilmiş qaydada tətbiq edilməsi. Azərbaycanda daşınmaz əmlak girovları və Azərbaycan kommertiya banklarının və kreditörlərinin buna uyğunlaşmasının konkret nümunələri ilə yaranan vəziyyət, ipoteka sahəsində erkən həll tələb edən problemlərin cədvəlini müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Müqavilə şərtlərinə uyğun real zəmanətlərin yaradılması ipoteka münasibətlərinin formalaşması üçün vacibdir. Müqavilə münasibətləri subyektlərinin dairəsini dəqiq müəyyənləşdirmək lazımdır. Girov verən tərəfdən yalnız daşınmaz əmlakın həqiqi sahibi çıxış etməlidir. Fərqli mülkiyyət statuslu daşınmaz əmlak kateqoriyalarının tənzimlənməsini və kateqoriyaların dəyişdirilməsi üçün qanunvericilik və icazə prosedurunun müəyyənləşdirmək lazımdır. Girov qoyanı təyin edərkən ipoteka institutları sistemi ilə bağlı sual yaranır. Bu vəziyyətdə, Daşınmaz Əmlak Təhlükəsizliyi və dövlət və kommertiya banklarına və digər kredit təşkilatlarına qanuni olaraq borc vermək hüququ verən Qərbi ölkələrində ipotekanın tətbiqi təcrübəsinə etibar etmək lazımdır. Ticarət bankları tərəfindən ipotekanın həyata keçirilməsinə dövlət nəzarəti də tələb olunur.

Müasir Azərbaycan ipoteka kreditləşməsinin aktual problemlərindən biri də ipoteka iştirakçılarının maraqlarının məqbul tarazlığını təmin etməkdir.

Tutarsızlığın qarşısını almaq, daşınmaz əmlakın ipoteka krediti ilə bağlı qanunvericiliyin uyğunluğunu təmin etməyə kömək etmək lazımdır. Daşınmaz əmlak, sığorta, mənzil, torpaq sahələri, vergilərlə bağlı qanunvericilik aktları bir-biri ilə əlaqələndirilməli və vahid bir məqsəd daşmalıdır: borcalana daşınmaz əmlak alqı-satqısını, istehsalın inkişafına yatırımlar və borc verən şəxsin maliyyələşdirilməsi imkanı vermək mənfəət əldə etmək.

İpoteka krediti yalnız böyük potensial investorlar - hüquqi şəxslər üçün deyil, həm də geniş ictimaiyyət - adi istehlakçılar tərəfindən əldə edilməlidir.

Beləliklə, beynəlxalq standartlara cavab verən və dövlət tərəfindən dəstəklənən bir girov sisteminin və ilk növbədə ipoteka kreditləşməsi sisteminin yaradılması Azərbaycanda sənaye, kənd təsərrüfatı və mənzil sektoruna investisiya və sosial-iqtisadi problemlərin həllinə kömək edəcəkdir.

Azərbaycanda daşınmaz əmlakla əlaqəli investisiya fəaliyyətinin inkişafı, inkişaf etmiş ölkələrdə bu sahənin inkişaf səviyyəsindən xeyli geri qalır, lakin hazırda Azərbaycan iqtisadiyyatında gedən proses investisiya bazarında aktivliyin artacağını proqnozlaşdırmağa imkan verir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, gələcəkdə banklar əmlakı etibarnamə ilə və Qərbi ölkələri qaydasında idarə edəcəklər və əmlak müəyyən bir ölçüyə çatacaq və xüsusi əllərdə olacaq ki, bu da bankların vasitəçisi daxil olmaqla səlahiyyətli şəkildə idarə olunmasına imkan yaradacaqdır.

Azərbaycandakı mövcud kommertiya banklarının böhranına gəlincə, əsas problem maliyyə bazarının kəskin şəkildə dəyişməsidir. Praktik olaraq heç bir dövlət istiqrazı yoxdur. Fond bazarı çətinliklə yaşayır, bankların bir-birinə olan ümumi inamsızlığı səbəbindən banklararası kredit bazarı ən yaxşı vəziyyətdə deyil. Bir sözlə, bankların praktik olaraq pul qazanmağı üzrə bildikləri artıq mövcud deyil. Qalan yalnız valyuta bazarıdır, lakin son zamanlar bu barədə spekulyasiya imkanları xeyli məhdudlaşdı.

Çıxış yolu budur ki, banklar klassik bank əməliyyatlarında pul qazanmağı öyrənməlidirlər. Bir bankın bank adlandırılması üçün əmanətləri qəbul etməli, kredit verməli, hesablaşmalar aparmalı və müştərilərinə maliyyə məsləhətləri verməlidir. Fəal əməliyyatların inkişafı üçün bu və ya digər perspektivli sahələrin seçilməsi kommertiya banklarına fəaliyyətlərini yaxşılaşdırmağa imkan verəcəkdir.

3.2. Banklarda aktiv əməliyyatlarının idarəedilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi

İdarəetməyə portfel yanaşması müasir pul nəzəriyyəsinin əsasını təşkil edir. Portfel təhlilinin prinsipləri portfel seçimi nəzəriyyəsinə bənzəyir. Bunlarla birlikdə bir portfel seçərkən yalnız marjinal yanaşma deyil, eyni zamanda risk elementi, onu minimuma endirmək istəyi də nəzərə alınır. Beləliklə, problem ilk baxışdan göründüyündən daha mürəkkəb olur. Onun həlli, əks tərəflərin birliyi ilə, yəni bir tərəfdən maksimum gəlir, digər tərəfdən minimum riskin təmin edilməsi ilə əlaqələndirilir. Başqa sözlə, tarazlıq ən yüksək gəlir istəyi ilə minimum risklər arasındakı tarazlığın qorunması, yəni likvidliyin təmin edilməsi ilə əlaqədardır.

Portfel yanaşmasının ən vacib prinsipi əməliyyatların şaxələndirilməsi və kredit kapitalı üçün müxtəlif bazarların inkişafıdır. Bank fondlarının daxilolma mənbələrinin şaxələndirilməsi və istifadəsi istiqaməti riskin azaldılmasının yollarından biridir, banklar ümumiyyətlə iki növ riski azaltma şaxələndirilməsindən istifadə etməyə çalışırlar - portfel və coğrafi. Portfelin şaxələndirilməsi böyük və kiçik firmalar da daxil olmaqla geniş müştərilər arasında kredit və depozitlərin paylanması deməkdir [1, s. 447].

Aktivlərin formalaşmasına portfel yanaşması faydalılığı maksimum dərəcədə artırmaq, yəni eyni zamanda riskləri diversifikasiya etməklə aktivlərin gəlirliliyini artırmaqdır. Aktivləri birləşdirməklə riskin azaldılması (portfelin şaxələndirilməsi) portfelin “tutulması” zamanı ümumi təsirdir.

Aktiv portfelinin idarə edilməsi və gəliri maksimum dərəcədə artırmaq üçün strukturunun dəyişdirilməsi bank əmanətləri üzrə faiz dərəcələrinin dinamikasının təhlili və proqnozuna əsaslanır, çünki müxtəlif növ qiymətli kağızlar bank depozitlərindən əldə edilən gəlirdən daha çox, daşınmaz əmlak kimi aktivlərdən əldə olunan marjinal gəlir aşağı olmamalıdır. Faiz dərəcəsi və müxtəlif aktivlərin gəlir səviyyəsi dəyişdikdə, aktivlərin strukturu dəyişir. Məsələn, qiymətli kağızlar üzrə gəlirin artması ilə bank aktivlərinin əhəmiyyətli

bir hissəsi, valyuta bazarındaki əməliyyatlardan alınan gəlirlərin artması ilə, valyuta bazarına köçürüldü. Aktiv idarəçiliyinə portfel yanaşması ilə aralarındakı nisbətlər bankların riski minimuma endirmək və gəlirliliyi artırmaq istəyi ilə müəyyən edilir.

Bankın hədəfləri müəyyən edildikdə, maliyyə bazarındaki vəziyyətin təhlilinə əsasən, strategiya hazırlamağa başlayırlar: bank xidmətləri bazarında bankın payını artırmaq, yeni maliyyə məhsulları təklif etmək, bankın fəaliyyətində yeni sahələri seçmək strategiyasının həyata keçirilməsi prosesi arasında nisbətdə hər bir aktiv forması nisbi gəlirlilik ilə müəyyən edilən bir portfel qurulur. Uğurlu aktiv portfelinin idarə olunması əsasən maliyyə bazarının proqnozunun keyfiyyəti ilə müəyyən edilir, çünki maliyyə bazarının inkişafı üçün mümkün variantlar və müəyyən bir hadisənin baş vermə ehtimalı nə qədər dəqiq olarsa, qeyri-müəyyənlik riski o qədər az olur.

Kommersiya bankı konsepsiyasını nəzərdən keçirmək üçün üç yanaşma mövcuddur [8, s. 64]:

1. bank portfel və ya balans kimi;
2. bank bir məlumat prosessoru kimi;
3. bank tənzimlənən maliyyə xidmətləri şirkəti kimi.

Portfel və ya balans konsepsiyasına üstünlük verilsə də, digər iki anlayış da nəzərə alınır.

İnvestisiya portfəlləri (fiziki və ya hüquqi şəxslərə məxsus müxtəlif aktivlər: qiymətli kağızlar, daşınmaz əmlak, depozitlər) gözlənilən risk və gəlir baxımından təhlil edilir; bank portfəlləri ilə eyni şəkildə davranılmalıdır. Bununla birlikdə, gəlir və qiymətlərin bazar təxminləri bir çox bank portfelində mövcud olmadığından, daima balans hesablamalarına etibar etmək lazımdır.

Bu ideya, bank depozitləri üçün aktiv portfelinin optimal ehtiyatlarını və kreditlərini müəyyənləşdirməkdən ibarətdir [15, s.265].

Nəticədə, bankın aktiv və öhdəliklərinin birgə idarə edilməsini və ya balans rəhbərliyini bütövlükdə nəzərdən keçirmək zərurəti yaranır.

Portfel rəhbərliyi və ya uçtan uca balans rəhbərliyi fikri 1950-ci illərin ortalarında inkişaf etmiş müasir portfel nəzəriyyəsi (PTA) qaynaqlanır, bank işçilərinin əsas vəzifəsi bankın hədəflərinə ən uyğun portfellərini idarə etməkdir. Bank əməliyyatlarını tənzimləyən mövcud qaydalara əsaslanaraq bankın.

Aydındır ki, portfel rəhbərliyinin hədəflərindən biri bank mənfəətini artırmaqdır. Təbii ki, zamanla bankın mənfəəti bankın öz kapitalını artırır və bu da sahiblərinin zənginləşməsinə kömək edir. Bununla birlikdə, bank menecerləri gəlirliliyi təhlükəsizlik və likvidlik məsələlərinə qarşı tarazlaşdırmalıdır. Çox riskli kredit verən və ya bəzi gözlənilməz vəziyyətlərdə lazım olan likvidliyi təmin etməyən bir bank iflas vəziyyətinə gələ bilər. Bundan əlavə, portfel rəhbərliyi bankın ümumi marketinq strategiyasına tabe olmalıdır və bankın portfel rəhbərliyinin əsas cəhəti gəlirlilik və likvidlik arasında daima tarazlığın qurulmasına ehtiyacdır [9, s. 283].

Əlbətdə ki, fərqli banklar “aktivlərin idarə edilməsi” altında fərqli məfhumlar başa düşürlər. Üstəlik, bu aspektlərlə bağlı qərarlar müxtəlif səviyyələrdə, müxtəlif məlumatlara əsaslanaraq verilə bilər. Beləliklə, aktiv idarəetmə modeli qurarkən bank rəhbərliyinin qarşısında duran əsas vəzifələr bunlardır:

- aktiv əməliyyatlar zamanı bankın əldə etdiyi gəlirin maksimallaşdırılması;
- həm hər bir əməliyyat, həm də bütövlükdə bank əməliyyatı həyata keçirərkən rəşional olaraq məqbul dərəcədə risk hesablanması və saxlanması;
- vəsait dövriyyəsinin sürətləndirilməsi və bank əməliyyatlarının şaxələndirilməsi;
- bank balansının strukturunun, şərtlər və mənbələrin dəyəri baxımından tarazlaşdırılması;
- bankın biznes planı, aktivlərin idarə edilməsi və effektiv müştərinin formalaşdırılması, spekulativ və investisiya siyasəti arasında bir sıra tədbirlər üzrə təsirli bir əlaqə qurulması.

Bankın idarəetmə orqanları tərəfindən aparılan cari daxili nəzarət üçün təhlil məlumatları, o cümlədən statistik məlumatlar və planların yerinə yetirilməsinin keyfiyyətini qiymətləndirmək üçün materiallar istifadə olunur. Bankın mühasibat şöbəsinin nəzarəti baxımından işçilər tərəfindən bankın idarə heyətinin qərarlarına və hesabat qaydalarına ciddi əməl edilməsi qiymətləndirilir. Bir qayda olaraq taktiki və strateji hədəflərin əvvəlcədən təyin olunduğu bir bankda təşkil edilən daxili nəzarət üçün yayınmalar yaratmaq üçün aşağıdakı nəzarət işləri aparılır:

- əldə edilmiş səviyyənin və vəziyyətin qurulması;
- qarşıya qoyulmuş məqsədlərin yerinə yetirilməsi;
- qarşıya qoyulmuş hədəflərdən kənarlaşmaları aşkar etmək;
- icazə verilən yayınmalar dərəcəsinin təyini;
- icazə verilən kənar yayınmaların səbəblərini müəyyənləşdirmək.

Nəzarət bankın iqtisadi fəaliyyətinin rasionallaşdırılması prosesinin ayrılmaz hissəsidir, vəzifəsi mümkün səhvləri, pozuntuları, yayınmaları qabaqcadan görmək və onların qarşısını almaq, habelə törədildikləri təqdirdə təsirlərin qaçılmazlığını təmin etməkdir. Rəy yolu kimi nəzarət yalnız bu sistemdəki hər şeyin nəzərdə tutulan məqsəd və prinsiplərə uyğun olaraq həyata keçirildiyini müəyyənləşdirərək bütün nəzarət olunan sistemin vəziyyəti haqqında etibarlı və vaxtında məlumat əldə etmək və səmərəli istifadə etmək halında təsirli ola bilər, əmr və təlimatlar, qanunlar və qərarlar nəzərə alınmalıdır. Nəzarət yalnız qəbul edilmiş və təsdiq edilmiş qaydalardan, prosedurlardan, qanuni müddəalardan kənarlaşmaları müəyyənləşdirməyə imkan vermir, əksinə, bu yayınmaların səbəblərini qiymətləndirir, onların yoxlanılmasını lazım olan vəzifəli şəxslərin iştirak dərəcələri ilə müəyyənləşdirir.

Təsərrüfat subyektləri ilə banklar arasında iqtisadi fəaliyyət müddətində depozit, hesablaşma, nağd və kredit əməliyyatları aparılır. Audit apararkən auditorlar bu əməliyyatların yoxlanılmasına xüsusi diqqət yetirirlər.

Depozit əməliyyatları, bankların hüquqi və fiziki şəxslərdən və ya müəyyən bir müddətə və ya tələb əsasında depozitlərə vəsait cəlb etmək əməliyyatlarıdır. Depozit əməliyyatlarının həyata keçirilməsi hər bir kredit təşkilatı tərəfindən öz depozit siyasətinin inkişaf etdirilməsini nəzərdə tutur ki, bu da bankın bank qaynaqlarının formalaşması üçün bank fəaliyyətinin formalarına, vəzifələrinə, məzmununun müəyyənləşdirilməsinə yönəlmiş bir sıra tədbirlər kimi başa düşülməlidir.

Nəzarət yoxlamasının məqsədi, bankın depozit əməliyyatlarının Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğunluğunu müəyyənləşdirmək və cəlb olunan mənbələrin keyfiyyətini bankın maliyyə sabitliyinə təsiri baxımından qiymətləndirməkdən ibarətdir. Audit zamanı auditor aşağıdakıları yoxlayır:

- depozit hesablarının açılması və aparılması düzgünlüyü;
- depozit müqavilələrinin şərtlərinə uyğunluğun yoxlanılması;
- depozit əməliyyatlarının uçotunun yoxlanılması;
- banklar tərəfindən əmanətlər üzrə faizlərin ödənilməsinin düzgün və vaxtında aparılmasının yoxlanılması.

Nağdsız hesablaşmaların təşkili yoxlanarkən əsas audit standartları ödəniş formaları ilə bağlı mövcud müddəalara əsaslanır. Müştərinin cari hesabından pul vəsaitlərinin qəbulu və çıxarılması hesab sahibinin əmri ilə və müəyyən bir prioritet qaydasında ciddi şəkildə həyata keçirilir. Hesab standartları aşağıdakıları təmin edir:

- banka qarşı iddia qaldırıldığı təqdirdə şikayətlərin verilməsi;
- hesablaşmaları təxirə salan və pozuntulara yol verən bank qurumuna qarşı iddia qaldırılması.

Bu standartlara uyğunluq, hesablaşma sənədlərinin nümunəvi araşdırması ilə təsdiqlənə bilər. Auditorlar, itirilmiş mənfəət və ya müştərinin xeyrinə silinmiş bütün məbləğləri müəyyən edə bilər. Ödəniş sənədləri standartlarda müəyyən edilmiş tələblərə uyğun olmalıdır.

Hesablaşma sənədləri, məbləğindən asılı olmayaraq icra üçün qəbul edilir. Vəsaitlər hesabdən yalnız sənədin ilk nüsxəsinə əsasən silinir. Auditor kənarlaşmaları müəyyən etməli və fərdi hesablardakı və balanslardakı yazıları təhrif edən pozuntuları aşkar etməlidir. Bütün qanun pozuntuları qruplaşdırılır: səhvlər, cari təlimatlandırıcı müddələrin normalarının pozulması, saxtakarlıq, qeyri-düzgünlük.

Fərdi hesabların təftişi əsasən hesabların debet qalığının müəyyənləşdirilməsi, qeyri-real, etibarsız dövriyyələrin, habelə onların qeydiyyatı üçün qəbul edilmiş prosedurdan kənarlaşma ilə hesablardakı yazılar üçün əsas rolunu oynayan sənədlərin müəyyən edilməsi məqsədi ilə təşkil olunur.

Bankın kredit əməliyyatlarını yoxlamaq üçün auditor aşağıdakı məlumat mənbələrini tələb edir:

- nizamnamə;
- borcalanların kredit sənədləri;
- kredit münasibətlərinin mənşəyini, inkişafını və dayandırılmasını əks etdirən sənədlər;
- banka yönəlmiş iradlar və iddialar;
- əvvəlki yoxlamaların aktları;
- nağd hesablaşma sənədləri;
- hesabatlılıq.

Bankın kredit işinin vəziyyəti ilə əvvəlcədən tanış olduqdan sonra, auditor yoxlamanın davamlı və ya seçmə metodla aparılıb aparılmayacağına qərar verməlidir. Vaxtı keçmiş və uzun müddətli borclar ümumiyyətlə tam nəzərdən keçirilməlidir. Bankda kredit işinin təşkili auditori aşağıdakı kimi aparılır:

Müqavilələrin bağlanması və icrasının düzgünlüyü kredit müqavilələrinin reyestrinə əsasən yoxlanılır, verilən bütün kreditlər üzrə müqavilələrin olub-olmaması və bütün müqavilələr üzrə kredit hesablarının açılıb-açılmadığı (açıq hesabların reyestrinə əsasən) aşkar edilir.

Kredit müqavilələrinin və girov müqavilələrinin hüquqi forması yoxlanılır, borcalanların kredit sənədində onların maliyyə vəziyyətinə dair materialların, krediti ödəmə qabiliyyətini təsdiqləyən sənədlərin, düzgün şəkildə həyata keçirilmiş girov müqavilələri, zəmanətlər, zəmanliklər, sığorta sertifikatlarının, məqsədli istifadə krediti üzərində nəzarətin və inventarların təhlükəsizliyinin təmin edilməsini, geri qaytarılmasını təmin edən materialların, girovun saxlanılma şərtlərinə dair sənədlərin mövcudluğu yoxlanılır.

Faiz dərəcələrinin etibarlılığı yoxlanılır. Eyni zamanda həddindən artıq aşağı və yüksək nisbətlərə diqqət yetirirlər və səbəblərini öyrənirlər. Güzəştli dərəcələrin istifadəsi Bank Qanununun pozulması kimi qiymətləndirilir. Bank, faizlərin hesablanması və toplanmasının vaxtında olması və onların gəlirə aid edilməsi, vaxtında ödənilməmiş borcların vaxtı keçmiş hesablara aid edilməsi, habelə bunların icrası baxımından bank tərəfindən kredit müqavilələri şərtlərinin yerinə yetirilməsi yoxlanılır. Vaxtı keçmiş kreditlərə xüsusi diqqət yetirilir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Kommersiya banklarının aktiv əməliyyatlarının xüsusiyyətlərini və mahiyyətini nəzərə alaraq aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar:

- Aktiv bank əməliyyatları, bankların lazımı gəlir əldə etmək və likvidliyini təmin etmək üçün sərəncamında olan vəsaitləri ayırdığı əməliyyatlardır.

- Tədqiqatın nəzəri hissəsinin əsaslandırılması nəticəsində bəlli olur ki, müəlliflər aktiv əməliyyatların təsnifatına dair fərqli baxışlara sahibdirlər, çünki bu əməliyyatlar ən çox yayılmış aktiv bank əməliyyatları növləridir.

- Müasir bazar iqtisadiyyatı kredit anlayışı olmadan ağılaşmazdır və kreditləşmə kommersiya bankının əsas aktiv fəaliyyət növünə çevrilmişdir. Üstəlik, qısamüddətli kreditlərin payı olduqca artmışdır. Bu, böyük dərəcədə böhran zamanı yüksək risk və qeyri-müəyyənliklə əlaqədardır.

Kommersiya bankları tərəfindən verilən kreditlər bir sıra xüsusiyyətlərinə görə (ödəmə müddətinə, girov növünə, ölçüsünə görə) təsnif edilə bilər.

- Azərbaycan kommersiya bankları hələ xarici banklar tərəfindən aktiv əməliyyatlar səviyyəsinə çatmamışdır, lakin Azərbaycanda kommersiya banklarının aktiv əməliyyatlarının istifadəsi səviyyəsini artırmaq üçün xarici ölkələrin təcrübəsindən istifadə etmək olar, eyni zamanda çıxarışlar ondan yalnız ən müsbət, yəni şərtlərimizə aiddir.

Kommersiya bankının əsas məqsədi mənfəət əldə etmək olsa da, bütün fondu yalnız yüksək rentabelli əməliyyatlara (məsələn, müştərilərə borc vermək) qoya bilməzlər, çünki aktiv əməliyyatlar apararkən bu banklar eyni vaxtda borc vəsaitlərinin qaytarılmasını təmin etməlidirlər. müəyyən bir likvidlik səviyyəsini saxlayaraq sahiblərinə, risk növlərini investisiya növünə görə bölüşdürmək, müxtəlif qanunvericilik normalarına, bank nəzarəti orqanlarının əmr və göstərişlərinə, habelə hökumətin kredit siyasətinin tələblərinə riayət etmək ağılabatandır.

Beləliklə, aktivlərin idarəedilməsi bankın likvidliyini, fəaliyyətinin rentabelliyini və müvafiq maliyyə bazarlarında işləyərkən yaranan bütün növ riskləri idarə etmə ehtiyacını nəzərdə tutur.

Gəlirlilik və likvidlik, əsasən borc vəsaitlərindən istifadə edən bir kommertiya müəssisəsi kimi banka xas olan aktiv əməliyyatların mahiyyətini əks etdirən iki əsas prinsipdir.

Kommertiya banklarının aktivlərinin strukturunda hakim mövqeyi iki əsas maddə tutur: iqtisadiyyata verilən borclar və dövlət qiymətli kağızlarına yatırımlar. Bundan əlavə, aktivlərin əhəmiyyətli bir hissəsi banklararası kreditlərlə təmsil olunur.

Son vaxtlar kommertiya bankları çoxsaylı ixtisaslaşmış kredit təşkilatları ilə yanaşı öz maliyyə şirkətlərini yaratmış iri sənaye şirkətlərinin rəqabətində kəskin artımla üzləşdi. Rəqabətin güclənməsinə kredit sahəsində birbaşa dövlət məhdudiyyətlərinin ("tənzimləmə") yumşaldılması kömək etdi. Rəqabət bankları yeni fəaliyyət sahələri axtarmağa, yeni növ xidmətlər təklif olunan əlavə müştəriləri cəlb etməyə sövq edir. Mübadilə əməliyyatları xüsusilə geniş yayılmışdır.

Kredit vermək, bir kommertiya bankının əsas fəaliyyət növünə çevrilmişdir. Üstəlik, qısamüddətli kreditlərin payı olduqca artmışdır. Bu, böyük ölçüdə böhrandan sonrakı mühitdəki yüksək risk və qeyri-müəyyənliklə əlaqədardır.

Aktivlərin bölüşdürülməsi siyasətinə yanaşma seçimində dogmatik münasibətlər deyil, ümumi iqtisadi dinamikanın sistemli təhlili vacibdir. Bankların rəhbərliyi və mütəxəssisləri təhlil apararkən cəmiyyətdəki işgüzarlığın səviyyəsi, həm kredit tələbinin, həm də depozit təklifinin eniş-yoxuşu, pul siyasətinin xüsusiyyətləri kimi amilləri nəzərə almalıdırlar.

Belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, aktiv əməliyyatların spesifik sxemlərinin inkişafı kommertiya bankının mikro və makro mühitindəki dəyişikliklərə çevikliyi, qeyri-adi və operativ reaksiyanı nəzərdə tutur.

Kommersiya bankları hələ xarici banklar tərəfindən aktiv əməliyyatlar səviyyəsinə çatmamışdır, lakin kommersiya banklarının aktiv əməliyyatlarının istifadəsi səviyyəsini artırmaq üçün xarici ölkələrin təcrübələrindən istifadə etmək olar ki, bu da bizim şərtlərimizə uyğundur.

Beləliklə, kommersiya bankları hökumətin, iş yerlərinin və milyonlarla fərdin əmanətlərini cəmləşdirərək maliyyə sisteminin mərkəzi olaraq qalır. Aktiv əməliyyatlar sayəsində kommersiya bankları müxtəlif növ borcalanlara: fiziki şəxslərə, şirkətlərə və hökumətə öz vəsaitlərinə çıxış imkanı açırlar. Bank əməliyyatları malların və xidmətlərin istehsalçılardan istehlakçılara keçməsinə və hökumətin maliyyə fəaliyyətini asanlaşdırır. Onlar dövriyyə vasitələrindən bir pay təmin edirlər və özləri də dövriyyədəki pul miqdarını tənzimləyən bir vasitə kimi çıxış edirlər. Aktiv əməliyyatlar açıq şəkildə göstərir ki, kommersiya banklarının milli sistemi iqtisadiyyatın fəaliyyətində mühüm rol oynayır.

Kommersiya bankları sisteminin öz fəaliyyətini məharətlə və dövlətin ehtiyaclarına və iqtisadi hədəflərinə tam uyğun şəkildə həyata keçirə bilməsi çox dərəcədə idarəetmənin səmərəliliyindən asılıdır. İstənilən mütəşəkkil fəaliyyətin rəhbərliyi ixtisaslı olmalıdır və kommersiya banklarının əməliyyatları istisna deyil. Bank sisteminin davamlı, böyüyən, uyğunlaşa bilən və cəmiyyətin ehtiyaclarını ödəyə biləcəyini istəyiriksə, kommersiya bankları, xüsusilə indi böhrandan sonrakı şəraitdə, əməliyyatlarını lazımi ehtiyatla aparmalıdırlar.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Məmmədov Z.F (2010) Pul, kredit və banklar, Bakı, Elm, -320 səh.
2. Məmmədov Z.F (2013) Bank fəaliyyətinin əsasları, Bakı, Elm,- 480 səh.
3. Məmmədov Z.F. (2016) Bank işi, Azərbaycan nəşriyyatı, -460 səh.
4. Sadıqov E.M (2010) Bank əməliyyatları, Bakı, UNEC, 212 səh.

Rus dilində

1. Ачкасов А.Н. (2017) Активные операции коммерческих банков. - М.: Консалтбанкир- 521 с.
2. Балабанова. И.Т (2019) Банки и банковское дело /.- СПб.: Питер, -302с.
3. Батракова Л.Г. (2018) Экономический анализ деятельности коммерческого банка. – М.: Логос. 342с.
4. Белоглазовой Г.Н (2010) Банковское дело, Учебник для вузовъ. 1– е изд. /– СПб.: Питер. – 400 с.
5. Белоглазовой Г.Н. (2015) Банковское дело: учебник для вузов– М.: Финансы и статистика.-591с.
6. Букато В.И. (2018) Банки и банковские операции в России. – М.: Финансы и статистика.-367с.
7. Вознесенский Е.П. Операции коммерческих банков // Банковские услуги.- 2015.-№7.- С.30-33.
8. Дихтяр В.И. (2018) Банковские услуги предприятию. Базовые операции: учеб.пособ. –М.: Российский университет дружбы народов,– 112 с.
9. Жуков Е.Ф.(2019) Деньги. Кредит. Банки.- М.: ЮНИТИ.-247с.
10. Жукова Л.М (2017) Банки и банковские операции /– М.: Юнити, -471с.

11. Жукова. Е.Ф (2018) Общая теория денег и кредита: учебник / под ред. М.: Банки и биржа, ЮНИТИ, с.19
12. Замураев А.С. Кредит и ссуда: терминологический анализ, классификация и определение формы // Деньги и кредит. 2019. - №4, с.101-123
13. Ивасенко А.Г.(2017) Управление активными операциями коммерческих банков.- Новосибирск: НГАЭиУ.- 114с.
14. Камышанов П.И. (2016) Современная бухгалтерия и аудит на предприятиях и в банках. – М.: АПП Джангар, - 720 с.
15. Ключников М.В. Экономико – статистический анализ структуры и динамики показателей пассивных и активных операций коммерческого банка // Финансы и кредит.-2017.-№12.-С.21-23.
16. Козлова Е.П. (2019) Бухгалтерский учет в коммерческих банках. - М.: Финансы и статистика, - 640 с.
17. Колесникова В.И. (2019) Банковское дело: учебник для вузов /. – М.: Финансы и статистика.-460с.
18. Лаврушин О.И. (2019) Банковское дело, Экспресс – курс: – М.: КНОРУС ,. – 352 с
19. Лаврушина О.И. (2018) Банковское дело: учебник для вузов. – М.: Финансы и статистика.-667с.
20. Лимитовский М.А. (2018) Методы оценки коммерческих идей, предложений, проектов. 2-е изд., испр. и доп. - М.: Дело, - 127 с.
21. Маркова О.М. (2016) Коммерческие банки и их операции.- М.: ЮНИТИ.-288с.
22. Масленченков Ю.С. (2019) Финансовый менеджмент в коммерческом банке. Кн. 2: Технологический уклад кредитования. М.: Перспектива, -190 с.
23. Некрасов И.И. Балалова Е.И. Методика оценка эффективности коммерческих банков на региональном уровне // Фундаментальные и

прикладные исследования кооперативного сектора экономики (научнотеоретический журнал).- №3 – 2019, с.48-69

24. Некрасов И.И. Совершенствование кредитной политики коммерческого банка // Актуальные проблемы социально- экономического развития России (Научно - аналитический журнал).- №4 – 2018, с.159-178

25. Панова Г. С. (2017) Кредитная политика коммерческого банка. М.: Финансы и статистика, - 464 с.

26. Полушкин В.Ю. Анализ стабильности управления активными и пассивными операциями в коммерческом банке // Бухгалтерия и банки.- 2018.-№1.-С.18-39.

27. Семенов С.К. Экономика РФ и перспективы увеличения активов банков // Финансы и кредит.-2019.-№8.- С.2-5.

28. Табиргенова К.Р. (2019) Основы банковской деятельности.- М.:ИНФРА-М.-716с.

29. Тавасиева А.В. (2019) Банковское дело управление и технологии– М.: Финансы и статистика.-460с.

30. Тарасова Г.М (2017) Банковские операции в России: учебное пособие.- Новосибирск: НГАЭиУ.-133с.

31. Шмыревой А.И. (2017) Деньги. Кредит. Банки: учебное пособие.- Новосибирск: НГАЭиУ.-280с.

32. Щетинин, М.Е. (2019) Оптимизация политики доходности коммерческого банка в условиях кризиса /Автореферат. М.: АПП Джангар, - 720 с.

İngilis dilində

1. Frank K. R, Keith C B (2018) Investment analysis and portfolio management - The Dry den Press. – 489 pp

2. Timothy W. K (2018) Bank management,London, The Dryden Press, -684 pp

İnternet resursları

1. <https://uploads.cbar.az/assets/fda8f4b02b46b495ceb27290e.pdf>
2. <https://www.cbar.az/page-43/monetary-indicators>
3. <https://uploads.cbar.az/assets/1938fbbeb734c4947bba0b113.pdf>
4. <https://www.stat.gov.az/sourcefinance/>

Sxemlərin siyahısı

Sxem 1: Aktiv əməliyyatların formaları.....	13
--	----

Qrafiklərin siyahısı

Qrafik 1: Kredit qoyuluşunun kredit təşkilatları üzrə strukturu, %-lə (01.01.2019).....	30
Qrafik 2: Kredit portfelinin sahələr üzrə strukturu, %-lə (01.01.2019).....	31

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: Bank sektorunun icmal balansı (mln manatla).....	32
Cədvəl 2: “Günay bank” ASC-nin məcmu gəlirləri haqqında hesabat.....	33
Cədvəl 3: Aktiv əməliyyatların həcmi, %-lə.....	34
Cədvəl 4: ÜMD-də kredit qoyuluşu.....	35
Cədvəl 5: Kredit qoyuluşlarının dinamikası, %-lə.....	35
Cədvəl 6: Mənfəət strukturu, mln manat.....	37
Cədvəl 7: Bank fəaliyyətinin maliyyə nəticələri, mln manat.....	39
Cədvəl 8: Bankın aktiv və öhdəliklərinin strukturunun təhlili.....	42